

Vysoká škola ekonomická v Praze

Bakalářská práce

2011

Vira Tolkach

Vysoká škola ekonomická v Praze
Fakulta mezinárodních vztahů
Obor: Mezinárodní obchod

Název bakalářské práce:

Transformace české ekonomiky - silné a slabé stránky

Vypracovala: Vira Tolkach

Vedoucí práce: doc. Ing. Anna Klosová, CSc.

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářskou práci na téma
„Transformace české ekonomiky - silné a slabé stránky”
jsem vypracovala samostatně.
Použitou literaturu a podkladové materiály
uvádím v příloženém seznamu literatury.

V Praze dne

Podpis

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala vedoucí bakalářské práci doc. Ing. Anně Klosové, CSc. za odborné vedení při tvorbě bakalářské práci a za veškeré konstruktivní poznámky a připomínky.

Obsah

Úvod	7
1 Transformační kroky	8
1.1 Podstata a cíl transformace	10
1.2 Volba transformační strategie	11
1.3 Chronologie reformních opatření	15
1.4 Koncepce reformních opatření	17
1.4.1 Liberalizace cen a zahraničního obchodu	18
1.4.2 Privatizace	20
1.4.3 Rovnovážná makroekonomická stabilizační politika	22
2 Vývoj zahraničního obchodu	28
2.1 Vývoj vývozu a dovozu	29
2.2 Vývoj komoditní struktury zahraničního obchodu	40
2.3 Vývoj teritoriální struktury zahraničního obchodu	45
2.4 Vývoj konkurenceschopnosti	47
2.5 Vývoj intenzity zahraničního obchodu	48
2.6 Vývoj reálných směnných relací	50
Závěry	52
Literatura	54
Seznam tabulek	57
Seznam obrázků	58
Seznam příloh	59
Přílohy	60

Seznam zkratek

ATS	rakouský šilink
ČNB	Česká národní banka
ČR	Česká republika
ČSFR	Česká a Slovenská Federativní republika
ČSÚ	Český statistický úřad
ČTK	Česká tisková kancelář
DEM	německá marka
EGAP	Exportní garanční a pojišťovací společnost
ES	Evropská společenství
EU	Evropská unie
	European Union
EU 27	země Evropské unie
EUR	euro
HDP	hrubý domácí produkt
IMF	Mezinárodní měnový fond
	International Monetary Fund
Kč	koruna česká
Kčs	koruna československá
mil.	milion
mld.	miliarda
MPO	Ministerstvo průmyslu a obchodu
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
	Organisation for Economic Cooperation and Development
PZO	podniky zahraničního obchodu
RVHP	Rada vzájemné hospodářské pomoci
SITC	standardní mezinárodní obchodní klasifikace
	Standard International Trade Classification
tis.	tisíc
TT	Ukazatel reálných směnných relací
	Terms of Trade
USD	americký dolar
WEF	Světové ekonomické fórum
	World Economic Forum

Úvod

Přeměna centrálně plánovaného hospodářství na tržní postavila před československou a posléze českou ekonomiku mnoho výzev. Zároveň, po "sametové revoluci" v listopadu 1989, se pro českou ekonomiku otevřely nové perspektivy vývoje. Hned na začátku transformace měly být provedeny zásadní změny a vláda musela vybrat nejvhodnější transformační strategii. Existovaly různé názory na rychlost realizace ekonomických reforem, na pořadí jednotlivých kroků a způsoby, jak zhodnotit jejich průběh a úspěšnost. Tehdejší ministr financí Václav Klaus argumentoval, že je potřeba promptní reformy a rychlého přechodu k tržnímu hospodářství a nakonec tyto názory našly uplatnění ve schváleném "Scénáři ekonomické reformy". Tuto událost bych hodnotila jako základní kámen pro transformaci české ekonomiky. Tak země vstoupila na cestu velkých ekonomických přeměn.

Cílem této práce bude zhodnotit a analyzovat průběh transformace české ekonomiky a zejména dopad transformace na vývoj zahraničního obchodu a české ekonomiky. Svoji analýzu budu provádět hlavně na základě statistických údajů poskytovaných Českým statistickým úřadem a Ministerstvem průmyslu a obchodu. Použiji také data ze statistik Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD) a podklady z českých publikací věnovaných této problematice.

Práce je rozdělena do dvou částí. První část této práce by měla pomoci pochopit a charakterizovat proces transformace obecně. Bude věnována především osvětlení jednotlivých transformačních kroků. V první kapitole se pokusím odpovědět na následující otázky: Co bylo cílem transformace? Co bylo základem zvolené transformační strategie a pomocí jakých transformačních opatření se měla realizovat? Jaký byl cíl jednotlivých transformačních opatření? Tato část by měla sloužit pro vytvoření obecné představy o transformaci české ekonomiky.

Hlavní částí mé bakalářské práce je druhá kapitola. Cílem této kapitoly je provést analýzu vývoje zahraničního obchodu v souvislosti s procesem transformace a pokusit se zjistit, jak vývoj tohoto aspektu ovlivnil českou ekonomiku. Budu sledovat změny vývoje vývozu a dovozu v souvislosti s vládou přijatými transformačními opatřeními, vývoj teritoriální a komoditní struktury zahraničního obchodu, vývoj reálných směnných relací a míry otevřenosti české ekonomiky. Vliv vývoje zahraničního obchodu na českou ekonomiku budu analyzovat s využitím takových ukazatelů jako jsou vnější rovnováha a míra otevřenosti ekonomiky.

1 Transformační kroky

Rok 1989 byl pro nynější Českou republiku rokem revolučním. To, co se událo v listopadu 1989 na náměstích a ulicích, nebylo skutečnou revolucí, protože ta opravdová revoluce proběhla v hospodářství a nazývá se transformace. Pád komunistického režimu vyvolal potřebu okamžitých změn, reforem a vyžadoval rychlou reakci vlády na nastalou situaci.¹

Již od začátku transformace ekonomové vedli nejostřejší spory o změnách v systému hospodářství, které ne bezdůvodně byly nejdůležitějším tématem ekonomického světa. V naší době máme velmi cennou možnost objektivně zhodnotit proces transformace díky dostatečnému nadhledu a statistickým údajům.

Tehdejší federální ministr financí a nynější prezident české republiky Václav Klaus už tehdy byl jedním z názorových lídrů ekonomického světa té doby a ohledně potřeby změn se vyjadřoval takto: „Potřebujeme přirozené, neomezené, plnokrevné a nezkažené tržní hospodářství, a potřebujeme jej nyní.... Základní ekonomické zákony jsou platné napříč kontinenty, ekonomickými systémy, jakož i ideologiemi a vírami.“ (Schwarz, 2003)

Transformační kroky v České republice měly za cíl zabezpečit úspěšný a efektivní přechod ke kapitalismu na bázi fungování tržních sil a existenci soukromého vlastnictví. Nezbytné bylo změnit hospodářský mechanismus a omezit statní administrování ekonomiky, ale taky vytvářet instituce, které umožnily plnokrevné fungování trhu a že strukturální změny musely být plynulé.

Československá ekonomika v porovnání s ostatními přechodnými ekonomikami a vykazovala řadu určitých výhod pro úspěšné zahájení transformačního procesu. Mezi ekonomy bylo dost populární porovnávání úspěšnosti transformace v transitivních zemích a i v zemi samotné bylo patrné jakési soutěžení. Různí autoři (Jan Svejnar, Milica Uvalic)² se shodují ve svém názoru, že ekonomická transformace České republiky byla nejúspěšnější ze všech zemí v regionu Centrální a Východní Evropy. Výchozí podmínky Maďarska, Polska a Československa se lišily, ale mezinárodní analytici mnohdy podceňovali důležitost specifických podmínek tranzitorních zemí při poskytování svých doporučení. Protože ještě málo zkušené instituce v transitorních zemích neměly dostatečně jasný náhled na situaci, dost často přijímaly chybná doporučení od mezinárodních expertů.

¹ MĚCHÝŘ, J. Velký převrat či snad revoluce sametová? Praha: Progetto. 1999. ISBN 80-86366-00-6

² ŠVEJNAR, J., UVALIC, M. Research Paper No. 2009/17 The Czech Transition. The Importance of Microeconomic Fundamentals. Helsinki: UNU World Institute for Development Economics Research, 2009[on-line] [cit.15.04.2011] www.wider.unu.edu

Faktory, na základě kterých bylo možné hodnotit v zemi srovnatelně silnou výchozí pozici, se opíraly především o významnou průmyslovou tradici země a poměrně vyrovnanou makroekonomickou situaci. Pomoci logických úvah a statistických podkladů z minulých let si dovoluji dojít k závěru, že mezi výchozí faktory představující výhodu pro ekonomiku patřily:

- nízká hrubá vnější zadluženost
- vládní dluh a inflace na poměrně nízké úrovni
- vyrovnaný státní rozpočet
- srovnatelně nevysoký převis domácí poptávky nad domácí nabídkou
- vysoké domácí úspory
- relativně vysoká úroveň kvalifikace pracovníků
- historická orientace na průmysl a ochota se přizpůsobit změnám situace
- výhodná geografická poloha.

Určitou „Achillovou patou“ československé ekonomiky byla klesající míra otevřenosti ekonomiky a přílišná závislost zahraničního obchodu na zemích RVHP (Rada vzájemné hospodářské pomoci).

Za další faktor, který mohl zapříčinit pomalejší tempo transformačního pokroku v Československu, považuje pan Holman absenci tržních reforem do roku 1989, zatímco v některých komunistických zemích, jako Polsko a Maďarsko, tržní reformy byly přijaty už před rokem 1989.³ Ten fakt znevýhodňoval Československo, stejně jako i vysoký stupeň státního vlastnictví a kapitálová a technologická poddimenzovanost.

V této kapitole si nejdřív ujasníme hlavní cíle transformace, jakou transformační strategii československá vláda zvolila a proč. Dále se budeme věnovat popisu časového sledu transformačních opatření a změn, cíli a podstatě vybraných transformačních opatření, čímž bych chtěla nastínit obecnou představu o průběhu ekonomické transformace od roku 1990 do vstupu České republiky do Evropské Unie.

V první kapitole jde o připravení jakéhosi rámce pro kapitolu následující, ve které se již budu věnovat analýze dopadu liberalizace zahraničního obchodu na ekonomický vývoj v zemi.

³ HOLMAN, R., Transformace české ekonomiky v komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy. Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, 2000. ISBN 80-902795-6-2

1.1 Podstata a cíl transformace

Slovo „transformace“ znamená jakoukoliv změnu, přeměnu, přechod. Tak pro československou ekonomiku je transformace především systémovou změnou ve významu přechodu od centrálně plánované ekonomiky na ekonomiku tržní cestou dílčích změn. Žídek vysvětluje pojem transformace jako „změna mechanismu fungování ekonomiky, při které dochází k souběžné přeměně jak jeho systémových prvků, tak i regulativních.“⁴

Transformace je procesem, který má být hodnocen současně z hlediska ekonomického, společenského, právního, politického a institucionálního. V této práci transformaci rozebírám jenom jako její ekonomickou stránku a soustředím se pouze na ekonomický vývoj Československa a později České republiky, i když pro úplnost náhledu a analýzy bychom měli hodnotit proces transformace ze všech pohledů politického, sociálního a institucionálního hlediska. Hodnocení procesu transformace tak komplexně a všestranně již přesahuje zaměření této bakalářské práce.

Za reálný začátek ekonomické transformace lze považovat datum prvního ledna roku 1991, které je začátkem liberalizace (uvolnění) obchodu a cen.⁵

Podle výroku tehdejšího ministra financí České republiky Václava Klause, to co se stalo v roce 1991, bylo ekonomickou reformou, a ne více než revoluční složkou transformace. Dle Klause transformace má revoluční a evoluční složku. Zatímco krátkodobá revoluční složka, v podobě ekonomických reforem, byla rychle ukončena, tak evoluční složka transformace spočívala v přirozených změnách strukturálních a institucionálních, které se konaly bez vážných zásahů vlády a neměly charakter revolučního skoku.⁶

Ve stejném duchu se vyjadřuje v podstatě i Žídek ve své publikaci „Transformace české ekonomiky: 1989-2004“, kde souhlasí s koncepcí dělení procesu transformace na dvě složky a naznačuje, že transformace v jejím širším pojetí nikdy neměla jasně vyznačený finální cíl, zatímco reformy začátku devadesátých let měly mít velmi jasně cíle stanovené a poměrně jasnou vizi, jaký by měl být finální stav.⁷

Souhlasila bych s docela zajímavým názorem na podstatu transformace od Václava Klause, který ve svém veřejném projevu v roce 2001 o demontáži centrálně plánované ekonomiky a cílích transformace mimo jiné poznamenal, že transformace nemůže být procesem, ve kterém

⁴ŽÍDEK, L. Transformace české ekonomiky. 1989-2004. 1. vyd. Praha: C. H.Beck, 2006. 304 s. ISBN 80-7179-922-X

⁵ Totéž.

⁶ KLAUS, V. Ekonomické texty. Demontáž centrálně plánované ekonomiky a cíle transformace. Praha. 2001. [on-line] [cit.15.04.2011] <http://www.klaus.cz/clanky/1085>

⁷ ŽÍDEK, L. Transformace české ekonomiky. 1989-2004. 1. vyd. Praha: C. H.Beck, 2006. 304 s. ISBN 80-7179-922-X

existuje nějaký manipulátor nebo “dirigent“, ale že je to proces „tažený“ masou lidí a jejich úsilím.⁸

Primárními cíli transformace byly přechod na tržní ekonomický systém a změna struktury vlastnictví. Avšak mimo tyto primární cíle měla transformace odstranit nedostatky minulého režimu, co se týkaly efektivnosti alokaci zdrojů, úrovní uspokojování potřeb národa a jiných handicapů centrálního řízení ekonomiky. Režim centrálního plánování ustupoval tržnímu režimu v mnohých oblastech. Komunistický režim neuměl úplně efektivně využívat zdroje a rozmisťovat je. Spotřeba lidí byla výrazně omezená a systém uspokojování jejich potřeb deformovaný. Technologický rozvoj byl mnohem zaostalejší než ve vyspělých zemích světa, primární a sekundární sektory byly upřednostněny před sektorem služeb. Pro správný přechod na tržní systém měla být zajištěna změna vlastnických poměrů, rozsáhlá změna legislativy, také byla zapotřebí tvorba tržně kompatibilního institucionálního prostředí.

Začátek transformace byl doprovázen optimismem jak ekonomů, tak i veřejnosti. V literatuře je možno najít potvrzení, že ten optimismus byl inspirován vizí přiblížení se vyspělým ekonomikám. Problém však spočíval v bližší identifikaci cílového stavu. Nebylo jasné, jaký typ vyspělé ekonomiky bude cílem pro transformaci české ekonomiky, jaký stupeň státních zásahů do ekonomiky zvolit, jaký systém sociálního zabezpečení je nejvhodnější atd.

Nezbytné transformační změny můžeme rozdělit na krátkodobé a dlouhodobé. Část reforem mohla být uskutečněna za relativně krátkou dobu. Mezi takové patřily cenová liberalizace, uvolnění podnikání a zahraničního obchodu, změna struktury vlastnictví, odstranění subvencí, vznik kapitálových a finančních trhů. Avšak tyto změny nebyly kompletní bez dlouhodobějších úkolů. Pro vytvoření fungujícího tržního systému bylo nutné naplánovat a uskutečnit zásadní změny v legislativě (vybudovat nový právní řád a soudní systém), zabezpečit přeměnu ideologií ve vědomí lidí a změnit morální stav společnosti.⁹

1.2 Volba transformační strategie

Jedna z nejvýznamnějších osobností v oblasti finančnictví Evropské unie, pan Hans Tietmayer, na jedné z pražských konferencí řekl: “Neexistuje žádný teoretický model optimální transformace. Obecně platí, že nebude možné se vyvarovat budoucích chyb. Vždyť transformace

⁸KLAUS, V. Ekonomické texty. Demontáž centrálně plánované ekonomiky a cíle transformace. Praha. 2001. [on-line] [cit.15.04.2011] <http://www.klaus.cz/clanky/1085>

⁹ŽÍDEK, L. Transformace české ekonomiky. 1989-2004. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2006. 304 s. ISBN 80-7179-922-X

ekonomického systému je jedním z nejsložitějších ekonomických úkolů, a to hlavně proto, že ani podnikatelský sektor, ani politici se před deseti lety nemohli připravit na převratné historické změny.“

Po rozpadu komunistického režimu tranzitivní země čekal prudký hospodářský pokles. Taková situace byla svébytným „šokem“ pro všechny postkomunistické země v devadesátých letech, i když natolik složitý stav byl dosti logickým jevem v podmínkách doby začátku transformace. Každá země dostala nárok na samostatné rozhodnutí jak situaci řešit a jakou cestou jít.¹⁰

Hned po rozpadu komunistické vlády se zformovala prozatímní československá vláda „národního porozumění“, která i měla zahájit transformaci. 19 prosince roku 1989 vláda ohlásila za svůj cíl dosažení fungování peněžně tržní ekonomiky bez přesného formulování strategie a představila veřejnosti dokument „Realizace vládního programu v oblasti hospodářské politiky“. Během jara 1990 se značně měnily názory na hospodářskou reformu.

Zajímavé je, že první pokusy o zformování scénáře transformace centrálně plánované ekonomiky byly už i do sametové revoluce, ačkoliv i byly zveřejněny až po událostech listopadu 1989. Jako příklad uvedu samizdatovou publikaci pana Šulce od roku 2002, ve které autor hovoří o možnostech tvorby nutných předpokladů pro realizaci scénáře transformace. Tento text byl připravený ještě před rokem 1989 a zpracovaný kolektivem pracovníků Ekonomického ústavu vedeného J. Zieleniecem pod názvem „Československo na rozcestí“ (Zieleniec a kol., 1989), ve které kolektiv autorů upozorňuje na ekonomiku země, která se nachází v neuspokojivém stavu. Za příčinu autoři považují principy fungování režimu centrálního plánování.¹¹ Poslední publikace nabízí cílové řešení v podobě plné tržní liberalizace a změn podnikatelského řádu, privatizaci státních podniků, avšak vůbec nenabízí možnou cestu k cíli.¹²

Exilový ekonom Ján Švejnar, žijící v USA, vypracoval svůj návrh transformačního scénáře a předložil ho na setkání ekonomů a politiků v únoru 1990 na zámku v Kolodějích. Svoji koncepci Švejnar založil na pilířích promptních opatření v rovinách ekonomické, právní a institucionální a zdůraznil důležitost a obtížnost přeměn v mikroekonomických a makroekonomických

¹⁰ HOLMAN, R., Transformace české ekonomiky v komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy. Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, 2000. ISBN 80-902795-6-2

¹¹ ŠULC, Z., Vize a skutečnost české transformace. K historii o sporů o strategii přechodu k tržní ekonomice 1989-1999. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2002 St.23

¹² ŠULC, Z., Vize a skutečnost české transformace. K historii o sporů o strategii přechodu k tržní ekonomice 1989-1999. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2002 St.25

oblastech.¹³ Tento ekonom využil koncepci masové privatizace do té doby už vyzkoušenou v Latinské Americe.

Jeho scénář nabízel tři fáze. První fáze (přípravná) měla definovat novou legislativní úpravu ohledně stanovení míry zdanění, úrovní cel, rozdělení akcií státních podniků atd.¹⁴ Přípravná fáze měla zahrnovat i reformu bank, burz, odborů, podniků atd.

Druhá fáze předpokládala liberalizaci devizových kurzů a cen. Třetí fáze předvíдалa realizaci projektů v několika prioritních oblastech a postupné zrušení dotací, což by mělo zapříčinit úplnou autonomnost podniků.¹⁵ Jan Švejnar poukazuje na rizika provedení dílčích opatření a říká, že „reformní opatření musí být komplexní a musí být prováděna v příslušné posloupnosti.“ (Švejnar, 1990)

Avšak dříve zmíněné scénáře nepřilákaly dostatečnou pozornost ekonomů a v české vládě byl vytvořen expertní tým, který měl připravit použitelný scénář transformace československé ekonomiky.

Dříve zmíněný vládní dokument „Realizace vládního programu v oblasti hospodářské politiky“ byl ovlivněn gradualistickými názory ekonomů Prognostického ústavu v čele s ředitelem V. Komárkem. Dokument porovnával dvě možné cesty provedení transformace, rychlou a pomalou, otevřeně favorizující druhou variantu.

Ted' bych ve stručnosti porovнала dvě nabízené varianty. První varianta, gradualistický přístup, jehož zastanci byli tehdejší místopředseda vlády Valtr Komárek spolu se Zemanem, Zeleným, Klackem, nabízela „postupná řešení“ s rychlou liberalizací cen, ale pozvolnou liberalizací zahraničního obchodu. Tenhle scénář varoval před nebezpečím „šoku“ pro podnikovou sféru, předpokládal restriktivní politiku ve výdajích státního rozpočtu, a navrhoval následující opatření:

- rychlé přijetí zákona pro uvolnění soukromého podnikání
- decentralizace monopolních podniků a přeměna na a.s.
- přijetí zákona, který by umožnil až absolutní podíl zahraničních investic na kapitálu akciových společností; stimulace kooperace se západními podniky
- postupná liberalizace zahraničního obchodu

¹³ ŠVEJNAR, J., UVALIC, M. Research Paper No. 2009/17 The Czech Transition. The Importance of Microeconomic Fundamentals. Helsinki: UNU World Institute for Development Economics Research, 2009[on-line] [cit.15.04.2011] www.wider.unu.edu

¹⁴ ŠULC, Z., Vize a skutečnost české transformace. K historii o sporů o strategii přechodu k tržní ekonomice 1989-1999. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2002

¹⁵ ŠVEJNAR, J., UVALIC, M. Research Paper No. 2009/17 The Czech Transition. The Importance of Microeconomic Fundamentals. Helsinki: UNU World Institute for Development Economics Research, 2009[on-line] [cit.15.04.2011] www.wider.unu.edu

Vůdcem druhého - „federálního“ scénáře, který byl ještě nazýván „šoková terapie“, byl Václav Klaus (a taky Ježek, Dyba, Dlouhý, Tříška). Scénář prosazoval provedení rychlých krátkodobých zásahů s provedením cenové a daňové reformy co nejdříve a provádění restriktivní měnové politiky. Výhodou scénáře „šokové terapie“ byl výčet značných dotací k výdajům na bydlení, dopravu, potravinám, do zemědělství atd.¹⁶

V dokumentu „Realizace vládního programu v oblasti hospodářské politiky“ byla tato cesta popsána jako cesta hrozící sociálním neklidem a rozpoutáním inflační spirály.¹⁷ Tento scénář vycházel z neoliberalismu a konzervatismu a lišil se od předchozího jak z hlediska časové náročnosti, tak i v názorech na privatizaci.¹⁸

Klausův scénář předpokládal masivní a rychlou privatizaci s využitím kuponů hned po liberalizaci, zatímco první alternativa předpokládala nejdříve privatizaci státních podniků hned po restrukturalizaci, a teprve potom standardní privatizaci.

Existovala ještě socialistická cesta provedení transformace, která se opírala o doplňování existujícího doposud socialistického systému o tržní prvky, ale ta se v tehdejší atmosféře nemohla prosadit.

Současně stručně shrnu trochu hlubší členění reformátorů, které uvádí autor Žídek:

- radikálové – příznivci šokové terapie
- keynesiánci - protivníci vážné restrikce agregátní poptávky
- cenoví reformátoři – odpůrci rychlé liberalizace cen
- institucionalisté – chtěli vytvořit instituce zároveň s privatizací a marketizací státního sektoru
- evolucionalisté – věřili v to, že pro přeměnu ekonomiky je zapotřebí hodně času
- poloradikály – sdíleli názory i radikálů, i gradualistů.¹⁹

Varianty se lišily rychlostí, použitými prostředky, pořadím a rozsahem přijatých opatření. Nakonec ekonomové došli k závěru, že liberální Klausův scénář je nejvhodnější pro uskutečnění transformace a na Federálním shromáždění v září 1990 byl předložen „Scénář ekonomické reformy“ (i když v názvu „reforma“ se ve skutečnosti jednalo o scénář ekonomické transformace v její užší – revoluční – pojetí).

¹⁶ ŠULC, Z., Vize a skutečnost české transformace. K historii o sporů o strategii přechodu k tržní ekonomice 1989-1999. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2002 St.52

¹⁷ ŠULC, Z., Vize a skutečnost české transformace. K historii o sporů o strategii přechodu k tržní ekonomice 1989-1999. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2002 St.41

¹⁸ HOLMAN, R., Transformace české ekonomiky v komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy. Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, 2000. ISBN 80-902795-6-2

¹⁹ ŽÍDEK, L. Transformace české ekonomiky. 1989-2004. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2006. 304 s. ISBN 80-7179-922-X

Po přečtení „Scénáře“ jsem došla k závěru, že scénář byl komplexním dokumentem a obsahoval určité prvky z obou koncepcí: jak federální, tak i gradualistické.²⁰ Zde bych ještě ráda spolu s Holmanem porovnála československý „Scénář ekonomické reformy“ a polský Balcerowiczův plán.²¹ Můžeme dojít k závěru, že oboje byly odrazem velmi shodných strategií. Na první pohled se strategie lišily časovým horizontem hromadné privatizace, která podle československého scénáře měla být zahájena bez zbytečného odkladu. Stejně jako i v sousedící zemi, Československá strategie zahrnovala stabilizační opatření přes rozpočtovou a měnovou restriktci, devaluaci s následným ukotvením měnového kurzu a mzdovou regulací.²²

Holman považuje stabilizaci v Československu za více zdárnou než u jeho souseda, a rozdíl v úspěšnosti podle něj byl způsoben lepší výchozí makroekonomickou situací. Spěváček má shodný názor a píše, že „V souhrnu patřilo Československo k zemím, jejichž výchozí pozice byla v pozdějších mezinárodních srovnáních hodnocena nejpříznivěji“ (Spěváček, 2002)

1.3 Chronologie reformních opatření

Aby bylo možné připravit ekonomiku na transformaci, bylo nutné vytvořit nový institucionální rámec, založit finanční burzy, obchodní soudy, živnostenské úřady, přeměnit právní normy na úroveň ústavy, zákony o zaměstnanosti, zákony na ochranu hospodářské soutěže, obchodní zákoník a utvořit daňové legislativu

Ještě před tím, než naznačím časový sled ekonomických událostí Československa a později i České republiky až do jejího vstupu do Evropské unie, chtěla bych vytvořit představu o tom, jaký přesně akční plán definoval „Scénář ekonomické reformy“ a upozornit, že období 1990-1992 bylo obdobím ekonomické recese pro všechny tranzitivní země a konkrétně v případě Československa se projevilo kumulativním poklesem HDP o 13%.²³ Dále, v letech 1993-1996, následovala fáze hospodářského oživení, která byla přeměněná na fázi recese roku 1997-1999.²⁴ Velmi stručně ještě naznačím časový sled hlavních ekonomických událostí a stručný smysl transformačních kroků v období od roku 1990 do vstupu do Evropské Unie. Musím se zmínit i o tom, že v období do roku 1993 celosvětová ekonomická recese dost vážným způsobem

²⁰ Scénář ekonomické reformy od 30. srpna 1990. Federální shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky, VI. volební období. [on-line] [cit.14.04.2011] <http://www.psp.cz>

²¹ Balcerowiczův plán (polsky: Plan Balcerowicza), také nazývaný "sokova terapie", byl metodou pro rychlý přechod z komunistického systému na kapitalistickou tržní ekonomiku. Pojmenovaný podle jeho autora, polského ministra a ekonoma Leszeka Balcerowicza. Plán byl přijatý v Polsku v roce 1989.

²² HOLMAN, R., Transformace české ekonomiky v komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy. Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, 2000. ISBN 80-902795-6-2

²³ SPĚVÁČEK, V. a kol. Transformace české ekonomiky : politické, ekonomické a sociální aspekty. Praha : Linde, 2002. 80-86131-32-7. St.115

²⁴ SPĚVÁČEK, V. a kol. Transformace české ekonomiky : politické, ekonomické a sociální aspekty. Praha : Linde, 2002. 80-86131-32-7. St.120

zhoršovala výsledky transformace všech postsocialistických zemí, včetně Československa. Navíc konkurenční oslabení vyspělých zemí Západní Evropy mělo za výsledek určité uzavírání evropských trhů pro vývozy z postkomunistických zemí, což bylo v rozporu se zájmy tranzitivních ekonomik včetně Československa.

V roce 1990 byl přijat „Scénář ekonomické reformy“ a uskutečněny první kroky výstavby legislativního rámce (zákony o soukromém podnikání, akciových společnostech a o státním podniku). Měnový kurz opakovaně devalvoval až na 28,-Kč/USD a proběhla rozpočtová omezení. Byly odstraněny záporné daně z obrátu u maloobchodních cen potravin.

Liberalizace cen byla naplánována na 1. ledna 1991. V průběhu roku 1991 podíl regulovaných cen měřených jako podíl na HDP klesal z cca 15% v lednu na 10% v červnu a na 5 – 6 % ke konci roku. Byla zavedena vnitřní směnitelnost pro právnické osoby a liberalizace zahraničního obchodu. Došlo ke sjednocení sazeb daně z obrátu (0, 12, 22, 32%). V únoru proběhly první aukce malé privatizace. V březnu byla založena Konsolidační banka, státní peněžní ústav, který převzal od obchodních bank významný podíl špatných úvěrů (80% ze 120 mld. Kč.) V červenci došlo k vyhlášení seznamu podniků a majetkových účastí státu určených k privatizaci, otevření sekundárního trhu cenných papírů. K 1. 11. 1991 byla zahájena registrace kupónových knížek. V prosinci byla sjednána Asociační dohoda s ES.

V roce 1992 se uskutečnila první vlna kupónové privatizace a byly provedeny zásadní restituce. Samostatná Česká republika vznikla v roce 1993. A 17. prosince 1992 přijalo Federální shromáždění usnesení č. US72/1992 o ústavnosti procesu zániku České a Slovenské Federativní Republiky a vzniku nástupnických států. Po prvním lednu začaly svou existenci dva suverénní státy, ale se společnou měnou - korunou československou. Přijetím zákona č. 60/1993 od 2. února 1993 o oddělení měny došlo ke vzniku dvou samostatných měn – české koruny a slovenské koruny. Měnova unie byla ukončena ke dni 8. února. Také byla zavedena nová daňová soustava. V dubnu zahájila svoji činnost Burza cenných papírů a už v květnu začal fungovat RM-systém. Proběhly základní změny v sociálním zabezpečení, nemocenském pojištění a ve stavu nezaměstnanosti.

V roce 1994 proběhla úprava daňového zatížení a druhá vlna kupónové privatizace. Česká republika dokázala předčasně splatit půjčku IMF (Mezinárodní měnový fond, International Monetary Fund).

V roce 1995 zahájila svoji činnost Česká exportní banka a Hypoteční banka. Země se stává 26. členem OECD. Byl zaveden nový devizový zákon, čímž byla zavedená prakticky plná konvertibilita měny. Dne 1. února 1995 byla oficiálně zahájena integrace ČR do EU.

V lednu roku 1996 Česká republika podala přihlášku do EU. V únoru bylo schváleno rozšíření flukтуаčního kurzového pásma na 7,5%. V červnu se koaliční vláda v důsledku výsledků voleb stává vládou menšinovou. V průběhu roku se výrazně prohloubil schodek obchodní bilance.²⁵

16 dubna 1997 roku byl přijat tzv. „baliček opatření“ Korekce hospodářské politiky a další transformační opatření a 28. května vláda přijímá i Stabilizační a ozdravný program. Opatření jsou zaměřené na obnovení ekonomické rovnováhy a řešení institucionálních a právních problémů. V květnu byl zaveden řízený plovoucí kurz koruny. V listopadu podává vláda V. Klause demisi.

Od roku 1998 ČNB přechází na režim cílování inflace, zpřísňuje regulaci bankovního sektoru. Nova vláda se zaměřuje na přípravu vstupu do EU.

V roce 1999 ČNB vydala Dlouhodobou měnovou strategii a země se intenzivně připravuje na členství v EU. Připravuje se dokument Společné zhodnocení priorit hospodářské politiky České republiky, který by měl napomoci transformačním procesům v zemi a přiblížit ji do vstupu do Evropské Unie.

V roce 2000 ČNB snížila úrokové sazby a fiskální politika byla uvolněna. Zpráva Evropské komise konstatovala úspěšnost České republiky ve vytvoření právního rámce tržní ekonomiky.

Rok 2001 byl doprovázen zvýšením deficitu veřejných financí. Na základě hodnocení Evropské komise byla země připravena na vstup do Evropské unie z pohledu toho, co se týkalo splnění kodaňských politických kritérií a existence tržní ekonomiky.

V roce 2002 došlo k uvolnění monetární restrikce. Stejně jako v předchozích dvou letech pokračoval růst ekonomiky. V prosinci na zasedání EU na nejvyšší úrovni v Kodani bylo schváleno přijetí České republiky do EU k 1. květnu 2004.

V roce 2003 na základě společného materiálu vlády a ČNB byla schválena vládou ČR strategie vstupu do eurozóny.

1.4 Koncepce reformních opatření

Oficiálně prvním krokem na cestě k ekonomické transformaci bylo přijetí programu reforem tehdejším federálním shromážděním v září roku 1990. Základními kameny ekonomické

²⁵ SPĚVÁČEK, V. a kol. Transformace české ekonomiky : politické, ekonomické a sociální aspekty. Praha : Linde, 2002. 80-86131-32-7.

transformace v ČR byly cenová liberalizace, liberalizace zahraničního obchodu, privatizace, makroekonomická stabilizace a sociální průchodnost změn.

Tvůrce „Scénáře“ svoje názory na ekonomickou transformaci po deseti letech vyjádřil následovně: „Ekonomická stránka transformace od komunismu ke svobodné společnosti a k tržní ekonomice byla založena na několika zásadních krocích, o kterých žádný velký spor pravděpodobně nemáme. Byla to rozsáhlá a dramatická liberalizace cen po půl století zamrzlých, zmražených administrovaných cen, byla to liberalizace zahraničního obchodu po půl století státního monopolu zahraničního obchodu a poloautarktní ekonomiky, byla to liberalizace vstupu na trh pro nejrozumnější typy podniků, v dané chvíli podniků soukromých na straně jedné a zahraničních na straně druhé, byla to samozřejmě rozsáhlá a dramatická privatizace, protože bylo naprosto evidentní, že není možné čekat na postupný, pomalý zrod stovek či tisíců podniků, a že stejně tak nebylo možné čekat na postupný pomalý zánik a úhyn podniků státních. Dalším klíčovým prvkem byla makrostabilizace ekonomiky, a to všechno za vytváření nového legislativního a institucionálního rámce.“²⁶ (Klaus, 2001)

V této podkapitole se budu zabývat jednotlivými transformačními kroky a jejich cíli na začátku devadesátých let po přijetí „Scénáře“. V druhé kapitole se budu věnovat vybranému transformačnímu opatření, konkrétně analýze vlivu liberalizace zahraničního obchodu na ekonomiku země a jeho vývoji.

1.4.1 Liberalizace cen a zahraničního obchodu

Jedním z hlavních úkolů transformace spolu se stabilizací a privatizací byla liberalizace trhu a vnějších ekonomických vztahů.

Cenová liberalizace byla nezbytnou podmínkou pro efektivní alokaci výrobních zdrojů a fungování tržně založené ekonomiky. V zemích, kde panoval komunistický režim, byla cenová struktura výrazně deformovaná, ceny vůbec neodrážely ani strukturu poptávky, ani strukturu nabídky. Byl to velmi značný handicap, který transformace měla „léčit“. Tak liberalizace cen měla položit začátek pro transformační proces. Byl to nezbytný a logický krok, na který bylo možno navázat procesem privatizace a dalšími opatřeními. Však mnozí ekonomové se obávali, že liberalizace mohla mít za následek ekonomický jev nazvaný spirála růstu cen a mezd²⁷.

Z podstaty centrálně plánované ekonomiky vycházela neexistence trhů, což mělo za následek neexistenci skutečných cen. Cena neplnila své obvyklé alokační, motivační a

²⁶ KLAUS, V. Ekonomické texty. Demontáž centrálně plánované ekonomiky a cíle transformace. Praha. 2001. [on-line] [cit.15.04.2011] <http://www.klaus.cz/clanky/1085>

²⁷ Spirála růstu cen a mezd nastává, když vzestup cen vede k tlaku na nárůst mezd, který se následně promítá do zvýšené inflace.

informační funkce. Místo systému “zdravých” tržních cen byly stanoveny úřední ceny. Úřední ceny byly stanoveny arbitrážně státní byrokracií. V současné době již můžeme objektivně posoudit, nakolik měly úřední ceny slabý vliv na podnikové hospodaření i na efektivitu samotného centrálního plánování.

Velmi zajímavé je, že koncepce tržních cen i samotné podnikání bylo pro tehdejšího výrobce natolik cizorodé, že si nikdo nemohl poradit s tím, jak stanovit optimální ceny, jaké mzdy jsou adekvátní, nebyli schopni přilákat pracovní sílu, prostě nikdo nic nevěděl o fungování ekonomiky v novém systému. Navíc struktura ekonomiky byla převážně monopolního charakteru a tržní síly na ni neměly žádný význačný vliv. Výchozí situace byla komplikovanější proto, že pro socialistický režim bylo charakteristické nadměrné využívání zdrojů, nedostatek pracovní síly, materiálů atd. Výchozí podmínky mohly lehce zapříčinit velký tlak na růst cen a mezd.²⁸

Koncepce liberalizace zahraničního obchodu spočívala v odstranění překážek obchodu. Cílem liberalizace zahraničního obchodu bylo propojení vnitřního trhu se zahraničními přes zavedení vnitřní konvertibility (volné převoditelnosti měny).²⁹ Ačkoliv, jak můžeme posoudit z literatury socialistických let, například u autora Nykryna, československá ekonomika se nemohla plně otevřít vůči vnějšímu prostředí a její míra otevřenosti měla klesající tendenci, což pro takový typ ekonomiky (relativně malá, průmyslově vyspělá) není dobrým znakem pro zvýšení ekonomické efektivity.³⁰

Teoreticky liberalizaci bylo možno provést velmi rychle, protože z technického hlediska bylo zapotřebí pouze povolit soukromé podnikání, které do té doby bylo trestané zákonem, zavést vnitřní směnitelnost měn a nutnou deregulaci mezd a cen, postupně odstraňovat celní bariéry a dovozní přírážky. Avšak z praktického hlediska idea liberalizace trhu, a zejména zahraničního obchodu, vyvolala spoustu sporů a nesouhlasů ekonomů. Pro tento fakt samozřejmě existují své příčiny. Liberalizace zahraničního obchodu hrozila rozvrácením platební bilance.

Zahraniční obchod Československa do roku 1989 byl značně orientován na trhy RVHP a po rozpadu RVHP mnohé české podniky se ocitly ve velmi nevýhodné pozici kvůli nadměrné závislosti na trzích, které se rychle přetvořily z odbytišť na konkurenční trhy.

Mezi nejdůležitější kroky na cestě k liberalizaci zahraničního obchodu patřila devalvace, která následně vyvolala vznik kurzového polštáře, vytvoření podmínek pro soukromé podnikání,

²⁸ HOLMAN, R., Transformace české ekonomiky v komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy. Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, 2000. ISBN 80-902795-6-2

²⁹ Od roku 1995 je česká koruna plně směnitelná. Jde tedy jak o vnitřní, tak i vnější směnitelnost měny – novela devizového zákona z roku 1995.

³⁰ JIRGES, T., PLCHOVÁ, B., Zahraniční obchod a národní hospodářství České republiky. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 1995. 80-7079-867-X

zabezpečení směnitelnosti národní měny, modifikace celního sazebníku. Druhá kapitola této práce bude plně věnována analýze a rozboru tohoto transformačního opatření.

1.4.2 Privatizace

Privatizace si zaslouženě získala titul nejdůležitější události symbolizující proměnu ústředního plánování v kapitalismus. Podle Havrylyšina a McGettigana „Dvě potřebné klíčové změny jsou přinutit přechod z trhu prodávačů na trh kupujících (cestou uvolňování cen) a prosazovat tvrdé rozpočtové omezení (cestou privatizace a odstraněním různých státních podpůrných mechanismů).“³¹

Pojem „privatizace“ je vymezen ve „Scénáři“ jako „prodej majetku alokovaného v dosavadních státních podnicích soukromým subjektům“ nebo jako „transformace státního vlastnictví k výrobním prostředkům do soukromého vlastnictví“. (Scénář ekonomické reformy, 1990)

Transformace vlastnické struktury měla za cíl vybudovat svobodnou tržní ekonomiku cestou transformace státního a družstevního majetku na majetek soukromý. Privatizace měla zabezpečit a vytvořit příznivé podmínky pro spontánní vznik soukromého sektoru.

Jak bylo stanoveno v části č. 2 „Změna vlastnických poměrů v ekonomice“ Scénáře ekonomické reformy, podíl soukromého sektoru měl narůstat spolu s privatizací i vstupem nových soukromých podnikatelských subjektů do ekonomiky a jejich růstem.³²

Státní vlastnictví a téměř nulová existence soukromého sektoru byly jedním z hlavních pilířů socialistického režimu už od roku 1948. Všeobecná a plná kontrolovatelnost vlastnictví, aktivity podniku a svědomí obyvatelstva umožňovaly komunistům nejenom prosazovat svoji ideologii, ale i zabezpečovat efektivní řízení.

Realistickou představu o stavu soukromého sektoru můžeme čerpat z následujících údajů: „V 80. letech bylo 87% národního důchodu vytvořeno ve státních podnicích. 10% v družstvech a jen 2% v soukromém sektoru. V roce 1989 v soukromém sektoru pracovalo jen 1,2% pracovní síly. Příkladem může být i počet soukromých zemědělců – pokud jich v roce 1949 byly 2 miliony, pak do konce 80. let se jejich počet snížil na 10 000.“ (Tosovsky, 2000)³³

³¹ Havrylyšin, O., McGettigan, D. Privatizace v zemích s přechodnou ekonomikou. Poznámky s prvního desetiletí. Washington: IMF, 1999. St.2

³² Scénář ekonomické reformy od 30. srpna 1990. Federální shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky, VI. volební období. [on-line] [cit.14.04.2011] <http://www.psp.cz/>

³³ ŽÍDEK, L. Transformace české ekonomiky. 1989-2004. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2006. 304 s. ISBN 80-7179-922-X

V Československu začala privatizace ještě před pádem socialismu, ale samotný termín se používá pro změny struktury vlastnictví až po rozpadu Sovětského svazu. Právní vákuum bylo jedním z problémů privatizace na jejím začátku a bylo způsobeno neexistencí dostatečných právních podkladů pro přechod majetku. Pokud zmiňujeme podnikání v socialistické ekonomice, tak samotné podnikání pochopitelně ani neexistovalo v té podobě, jak ho vidíme dnes. Současná podoba podnikání byla dokonce trestaná zákonem jako „nedovolená samostatná hospodářská činnost“.

V některých komunistických zemích, jako Polsko a Maďarsko, byly některé tržní reformy přijaty do roku 1989, i když se návrhy reformy a reformy samotné týkaly maximálně otázek liberalizace cen a modifikací centrálního rozhodování. Proto byla otázka privatizace výrazně nová pro všechny socialistické země a bylo zřejmé, že bez jejich transformací ji není možno efektivně provést. Otázka nutnosti privatizace nebyla téměř vůbec debatována. Ekonomové se spíše nemohli dohodnout jakou strategii zvolit.³⁴

Zatímco předtím jsme si soukromé vlastnictví mohli představit maximálně v malém podnikání nebo v zemědělské malovýrobě a ještě v roce 1990 existoval téměř 100% podíl státního vlastnictví, teď by se měly důsledky kolektivizace velmi silně měnit. Většina ekonomů si uvědomovala, že taková vlastnická struktura ničí přirozený tržní mechanismus. Diskusi podléhaly spíše způsoby přechodu do soukromého vlastnictví, než samotný fakt změn. Přesun vlastnictví podle privatizačního programu měl probíhat několika způsoby, ke kterým patřily restituce, malá a velká privatizace (do roku 1994), které byly nahrazeny trochu jinými procesy privatizace po roce 1995. Domnívám se, že je třeba alespoň částečně vysvětlit podstatu způsobu přesunu vlastnictví a proto se pokusím shrnout, co to je restituce, malá a velká privatizace.

Restituce je termín tradičně označující navrácení majetku, který stát neprávem zabavil jeho původním a zákonným vlastníkům. V ohledu schválení restitucí se mínění rozdělila, což vyvolávalo debaty mezi ekonomy, zastánci komunistického režimu a manažery podniků, které mohli mít nárok na restituce.³⁵ V té době se právo teprve začínalo tvořit, a proto otázka restitucí zůstává nevyřešena až do dnešní doby.

Malá privatizace se začala provádět již na začátku transformace a byla zaměřena především na přechod služeb a maloobchodních provozoven do nestátního sektoru. Právní základ pro malou privatizaci byl položen zákonem č. 427/1990 Sb., který měl název „Zákon o převodech vlastnictví státu k některým věcem na jiné, právnické nebo fyzické osoby.“ Byl schválen

³⁴ HOLMAN, R., Transformace české ekonomiky v komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy. Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, 2000. ISBN 80-902795-6-2

³⁵ ŽÍDEK, L. Transformace české ekonomiky. 1989-2004. 1. vyd. Praha: C. H.Beck, 2006. 304 s. ISBN 80-7179-922-X

československým federálním parlamentem (Federální shromáždění). Malá privatizace byla pak následována privatizací Středních a větších podniků, a to především v sekundárním sektoru.

Nesmíme opomenout ani pojem “kupónová privatizace“, jejímž spoluautorem byl v Československu Václav Klaus. Podstata metody spočívala v možnosti nákupu kupónové knížky. Kupónovou knížku, která obsahovala určitý počet poukázek (kupónů) si mohl v podstatě koupit kdokoli. Ze strany státních orgánů byly uvolněny k privatizaci určité společnosti ve státním vlastnictví. Pomocí kupónů si občané mohli koupit vlastnický podíl kde, v čem?. Kupónová privatizace se neukázala jako nejvhodnějším instrumentem pro transformaci nejenom v Československu, ale i v jiných zemích. Proto dnes Světová banka zemím s podobnou strukturou vlastnictví nedoporučuje tuto metodu používat. V roce 2006 vlastnil v průměru každý desátý člověk v ČR akcie z kupónové privatizace.³⁶

Vedly se spory i o rychlost privatizace. Zastánci rychlého průběhu privatizace se spravedlivě obávali, že dojde k podobnému jevu jako i v ostatních transformujících se ekonomikách, kdy manažeři a vedení podniků rozprodali aktiva podniku svým vlastním nebo přidruženým soukromým podnikům, a to pod reálnou cenou, protože neměli jistotu, že dlouho zůstanou na svém pracovním místě. Rychlá privatizace byla hájena i argumentem, že efektivní a vhodná restrukturalizace podniků může být provedena nikoliv státem, ale novým soukromým vlastníkem, což se mohlo stát jenom po privatizaci. Příznivci pomalé varianty privatizace si představovali převod státních podniků na akciové společnosti a vytvoření speciální agentury, která by napomáhala restrukturalizaci podniků a vhodnému výběru vlastníka. Podle jejich názoru by taková kombinace mohla vyřešit problém restrukturalizace zmíněný výše. Nakonec bylo zvoleno rychlé tempo privatizace, které mělo zamezit tzv. předprivatizační agónii.

1.4.3 Rovnovážná makroekonomická stabilizační politika

Jak už bylo naznačeno dříve, všechny transformující se ekonomiky vstupem do období systémových přeměn vstoupily taky do období určité makroekonomické nestability.³⁷ Velmi důležitou a nezbytnou úlohou vlády v období transformace bylo udržení stabilní cenové hladiny a nízké úrovně nezaměstnanosti.

Makroekonomická stabilita je pojetí nejednotné a předpokládá odpovídající vývoji tzv. potenciálního produktu a tempo růstu reálného produktu, nízkou míru nezaměstnanosti (na

³⁶ Kupónová knížka je bestseller, který se stále dobře prodává.2006. [on-line] [cit.15.04.2011]www.finančnínoviny.cz

³⁷ HOLMAN, R., Transformace české ekonomiky v komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy. Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, 2000. ISBN 80-902795-6-2

úrovni tzv. přirozené míry nezaměstnanosti), nízkou míru inflace v rámci tzv. mírné inflace, vnější ekonomickou rovnováhu (jako vyrovnaná platební bilance ve smyslu kompenzace přebytků a deficitů jejích jednotlivých součástí).

Rovnovážná makroekonomická politika musí kontrolovat a regulovat vývoj těchto makroekonomických veličin za účelem zamezení ekonomické nestability v podobě například cyklického kolísání produktu, rostoucí míry nezaměstnanosti, rostoucí míry inflace, deficitu nebo přebytku platební bilance.

K plnění stabilizační funkce tradičně slouží nástroje měnové jako cena peněz, povinné rezervy, peněžní operace na měnovém trhu, a nástroje fiskální jako například daňové zatížení, rozsah výdajů a povaha státního rozpočtu.

Hlavním cílem politiky stabilizace na začátku transformace bylo udržení inflace pod kontrolou. Samotná politika stabilizace byla důležitá pro eliminování hrozby rozpoutání inflační spirály devalvace-inflace. Spirála devalvace-inflace mohla se objevit v důsledku liberalizace zahraničního obchodu. Rovnovážná politika měla taky zamezit nekontrolovatelnému růstu mezd a cen.

Riziko velké fluktuace makroekonomických veličin a dost nepříznivá výchozí makroekonomická situace Československa vyvolávala potřebu regulace ze strany autorit. Po liberalizaci cen 1. 1. 1991 se ukázalo, že udržení inflace pod kontrolou musí být jednou z priorit vládní hospodářské politiky a proto v "Scénáři ekonomické reformy" v první části pod názvem Makroekonomický rámec ekonomické reformy byla navržena koncepce restriktivní měnové i finanční politiky, vybudování konformního daňového systému a zásadní modifikace rozpočtových pravidel.

Podle Martina Čiháka, nejenom nepříznivá výchozí makroekonomická situace země zhoršovala efektivnost stabilizační politiky, ale i nekompetentnost ekonomů. V roce 1999 na přednášce Pravidla v české hospodářské politice mladý ekonom při své analýze cyklického vývoje v transformujících se zemích zkritizoval kompetentnost českých ekonomů při sestavování státního rozpočtu a naznačil na jejich neznalosti přesných vazeb mezi makroekonomickými proměnnými. Tohle vadilo efektivnímu uskutečnění stabilizační makroekonomické politiky.³⁸

Transformační proces zahrnoval také změnu struktury ekonomiky – tzv. restrukturalizaci. Nejdůležitější změnou strukturální politiky bylo omezení těžkého a podpora lehkého průmyslu,

³⁸ ČIHÁK, M.: Přednáška. Pravidla v české hospodářské politice. Sborník č. 1 "Ekonomika, právo a politika". Praha: centrum pro ekonomiku a politiku, 1999.[on-line] [cit.17.04.2011] <http://www.cepin.cz/>

snížení energetické, surovinové a ekologické náročnosti výrob, posílení terciárního sektoru, obnova hospodářského růstu, náprava škod na životním prostředí, rozvoj dopravy, atd.

V následujících podkapitolách bych chtěla pro komplexní představu stručně načrtnout cíle měnové a fiskální politiky na začátku transformace tak, jak to představoval „Scénář ekonomické reformy“.

1.4.3.1 Monetární politika

Na počátku transformace měla být vedena restriktivní fiskální i monetární politika. Hlavním důvodem pro restrikcí byla snaha zabránit rychlému růstu cen a riziku inflačně devalvační spirály³⁹. Vysoká a nestabilní inflace měla negativní důsledky pro dynamiku hospodářského růstu. Bylo nutno najít optimální řešení, protože příliš expanzivní politika měla vést k vyšší inflaci, a následně k vyššímu schodku zahraničního obchodu. Na druhé straně příliš restriktivní politika předpokládala určitý pokles inflace a schodku, ale za cenu většího poklesu produkce.

Podle první kapitoly „Scénáře ekonomické reformy“ úlohou měnové politiky pro roky 1990 a 1991 bylo zabezpečit růst množství peněz v ekonomice, kladnou reálnou úrokovou míru a také „v souvislosti s liberalizací cen a zavedením směnitelnosti naší koruny bude nezbytné míru restrikce na jedné straně zvýšit a současně zabezpečit větší pružnost těchto politik ve vztahu k reálným ekonomickým procesům.“ („Scénář ekonomické reformy“, 1990). Makroekonomická stabilizační politika měla za úkol zamezit i příliš rychlému růstu mezd, protože zmírnění rychlého růstu mezd bylo jedním z nezbytných předpokladů pro obnovení makroekonomické stability.

Souhlasím s myšlenkou, že hlavním cílem politiky stabilizace těch let bylo udržení inflace pod kontrolou. Samotná politika stabilizace byla důležitá pro eliminování hrozby rozpoutání inflační spirály devalvace-inflace. Spirála devalvace-inflace se mohla objevit v důsledku liberalizace zahraničního obchodu. Rovnovážná politika měla zamezit nekontrolovatelnému růstu mezd a cen.

Pro Polsko, Československo a Maďarsko na začátku transformace byly charakteristické „cenové skoky“. Cenové skoky jsou charakteristické pro země, které zvolily cestu „šokové terapie“. V Československu se na začátku roku 1991, hned po cenové liberalizaci a devalvaci v prosinci roku 1990, udál velmi razantní cenový skok. Po cenovém skoku v lednu a únoru roku 1991 se inflace stabilizovala na přijatelnou úroveň 10 %.

³⁹ Inflačně devalvační spirála se objevuje, když v důsledku liberalizace zahraničního obchodu dochází k nerovnováze platební bilance, což ústí v tlak na devalvaci koruny, která se přelívá do růstu importních a posléze domácích cen.

Rozsah cenového skoku byl stanoven především faktem podhodnocení koruny. Takovým způsobem dala devalvace českým a slovenským podnikům velký prostor pro zvyšování cen až do limitu jejich konkurenceschopnosti před zahraničím. Jakmile se domácí trh otevřel vůči zahraničí, domácí podniky mohly začít zvyšovat domácí ceny až do výše cen zahraničních výrobců díky tomu, že domácí měna byla výrazně podhodnocená.

Podniky měly nejenom prostor ke zvyšování cen, ale také potřebnou sebejistotu. Většina z nich měla monopolní nebo výrazně dominantní postavení v minulých letech a myslela, že si může dovolit „dělat si, co chce“; podniky nebyly připraveny k otevřenému konkurenčnímu boji kvůli socialistickým zvyklostem.

Tady bych ráda řekla pár slov o měnové restrikci. Není tak obvyklá pro všechny systémy založené na existenci komerčních bank a centrální banky. Byla tehdy něčím úplně novým a bankovníctví se mělo vzdělávat a přizpůsobovat se k novým podmínkám. Zatím co se komerční banky teprve „narodily“, centrální banka již existovala. Problém však spočíval v tom, že se ani centrální banka do té doby nesetkala s problémem regulace peněžní zásoby. Tím pádem, v takové situaci mohlo být východisko nalezeno jenom pomocí již známých úvěrových limitů. Protože nebezpečí rozpoutání inflační spirály bylo dost značné, vláda měla sáhnout k devalvaci domácí měny, díky které by bylo možné udržet srovnatelně stabilní kurz, což se nakonec podařilo. Vyrovnaný a udržitelný měnový kurz dovolil vyhnout se razantní destabilizaci cenové hladiny, i když se trochu zvýšila. Navíc měnový kurz byl stabilizován. Jako výsledek platební bilance ve vztahu k zahraničí byl kontrolovaný a veškerá rizika byla eliminována.

Rozhodnutí řešit situaci pomocí zavedení úvěrových limitů mělo také své slabé stránky. Centrální banka nemohla vědět, jaký objem úvěrů zapříčiní očekávaný pozitivní efekt. Pro kompetentní rozhodnutí chyběly znalosti a hlavně zkušenost. ⁴⁰

1.4.3.2 Fiskální politika

Na počátku transformace byl vysoký důraz kladen na zamezení vysokých rozpočtových schodků přes restriktivní fiskální politiku, které způsobují větší pokles produkce než expanzivní fiskální politika. Na rok 1990 „Scénář“ předpokládal přebytek státního rozpočtu ne více než 1,5% úrovně rozpočtu, a v roce 1991 ne výše než 2,5% z celkových výdajů.

Ve „Scénáři“ byla velmi průhledně definovaná koncepce daňové reformy, která měla následující cíle:

⁴⁰ HOLMAN, R., Transformace české ekonomiky v komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy. Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, 2000. ISBN 80-902795-6-2

- vybudování tržně konformního daňového systému
- zabezpečení pružného sepětí příjmů i výdajů státního rozpočtu s vývojem hrubého domácího produktu
- snižování daňové kvóty na úroveň obvyklou ve státech s tržní ekonomikou
- vytváření rovných konkurenčních podmínek
- podporu společensky žádoucích podnikatelských aktivit
- využití pro řešení ekologických problémů
- sblížení našeho daňového systému se systémem Evropských společenství.“ (část.1 „Scénáře“)

Tabulka 1 Státní rozpočet v letech 1990 - 1992 (miliony korun)

	Federální	ČR	SR	ČSFR
1990				
Příjmy	92,017	127,800	76,378	296,295
Výdaje	88,002	127,568	76,846	292,41
Bilance	4,015	232	-468	3,779
1991				
Příjmy	124,034	156,412	108,902	389,348
Výdaje	117,645	170,029	119,130	406, 04
Bilance	6,389	-13,617	-10,228	-17,456
1992				
Příjmy	119,015	217,693	115,190	451,898
Výdaje	126,015	291,390	123,123	468,528
Bilance	-7,000	-1,697	-7,933	-16,630

Poznámka: ČSFR - celkový státní rozpočet, skládající se z federálního, českého a slovenského rozpočtu.
Pramen: Český statistický úřad, Statistická ročenka České republiky 1993.

V následující Tabulce 1 můžeme pozorovat číselnou ilustraci, jak restriktivní byla fiskální politika do rozpadu Československa.

Fiskální politika v průběhu transformace zaznamenala hodně změn. Jejím cílem byla na začátku transformace maximální stabilizace národního hospodářství. Pak si právo-středové vlády všimly, že je zapotřebí větší prosázení tendence snížení úlohy státu, což by mohlo být dosaženo snížením daňové zátěže a omezováním výdajů.⁴¹

Současně se mělo usilovat o pokles podílů výdajů státního rozpočtu na národním důchodu, a to zejména cestou snížení spotřeby státu a snížení dotací do podnikové sféry při současné podpoře soukromého podnikání. Tak například bylo částečně přerušeno automatické financování ztrátových podniků, tudíž se uskutečnilo omezení dotací podnikům. Ty byly nuceny rušit

⁴¹ ŽÍDEK, L. Transformace české ekonomiky. 1989-2004. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2006. 304 s. ISBN 80-7179-922-X

ztrátové produkce.⁴² Rozpočtové restrikce klasicky nejsou u obyvatelstva populárním krokem, avšak v období transformace podle velkého počtu ekonomů jiné východisko neexistovalo. Od roku 1993 se Klausové vládě dařilo postupně snižovat daně. Žídek uvádí údaje, svědčící o snížení sazby daně z příjmu na 7% za období 4 let: 1993-1997.⁴³

Tabulka 2 Danová kvóta v ČR 1993-2001 (v %)

Parametry	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Danová kvóta	26.4	24.8	23.7	22.8	21.7	21.2	21.9	21.9	21.5
Složená daňová kvóta	43	41.4	40.1	39.3	38.6	37.9	38.9	49	38.8

Poznámka: Složená daňová kvóta zahrnuje sociální a zdravotní pojištění

Pramen: ŽÍDEK, L. Transformace české ekonomiky. 1989-2004.

⁴² HOLMAN, R., Transformace české ekonomiky v komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy. Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, 2000. ISBN 80-902795-6-2

⁴³ ŽÍDEK, L. Transformace české ekonomiky. 1989-2004. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2006. 304 s. ISBN 80-7179-922-X

2 Vývoj zahraničního obchodu

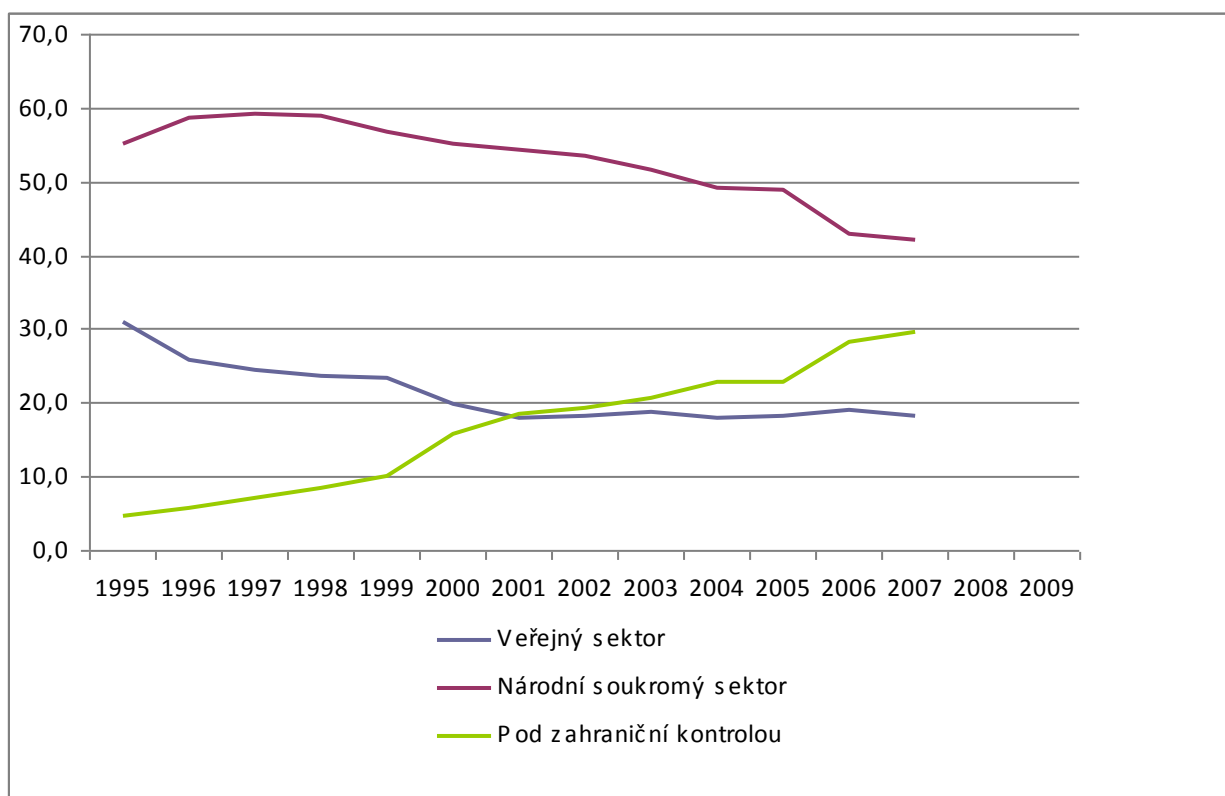
Liberalizace zahraničního obchodu měla propojit vnitřní trh se zahraničním a zároveň posílit přímý vliv zahraničního obchodu na dynamiku a strukturu vývoje celé české ekonomiky. Účinky transformačních opatření na změnu zahraničního obchodu jsou dost různorodé, a proto pro svoji práci jsem rozhodla analyzovat, jak se vyvíjel zahraniční obchod Československa a později České republiky v procese transformace a jak jeho vývoj ovlivnil českou ekonomiku. Podklady pro svoji analýzu jsem čerpala hlavně ze statistik ČSÚ, MPO (Ministerstva průmyslu a obchodu) a OECD.

V období před rokem 1991 v Československu byla prosazena přísná eliminace přímého vlivu zahraničních trhů na domácí výrobce, způsobenou státním monopolem zahraničního obchodu a státním devizovým monopolem. Mezi nejdůležitější systémové předpoklady fungování vnějších vztahů v československé ekonomice před rokem 1989 patřilo to, že v centrálně-direktivním modelu plánování míra otevřenosti ekonomiky byla formována určitým vztahem "technicko-bilančních závislostí reprodukčního procesoru dané ekonomiky k vnějšímu prostředí". (Jirges, Plchová, 1996) Tak, vnitřní dovozní potřeby přímo určovaly objem dovozu, což pak tlačilo na objem exportu, který byl závislý už na zahraniční poptávce. Zajímavé je, že cesta k liberalizaci zahraničního obchodu začala ještě v roce 1988, kdy byla přijata novela zákona o hospodářských stycích se zahraničím. Novela povolila provazovat zahraničně-obchodní činnost nejenom tzv. „podnikům zahraničního obchodu“ (PZO), ale i jiným organizacím. PZO měly monopolní postavení a na začátku roku 1990 se začala jejich přeměna na formy akciových společností, které už o tři měsíce později, podle nově přijatého zákona č. 113/1990 Sb., byly rozmonopolizovány. Tím se začalo tvořit konkurenční prostředí v této oblasti. Zrušení monopolu podniků zahraničního obchodu jednoznačně přispělo k úspěšnosti transformace zahraničního obchodu a ke zvýšení konkurenceschopnosti domácích výrobců. Privatizace v Československu a České republice v následných letech měla proimportní vliv. České podniky byly nuceny zvyšovat svoji konkurenceschopnost přes modernizaci, došlo k budování nových továren, rozvoji infrastruktury, což zvyšovalo potřebu dovozu technologií, a to převážně z vyspělých zemí.

Na základě údajů statistické ročenky ČSÚ od roku 2004 můžeme porovnat vývoj podílu jednotlivých forem vlastnictví na celkovém hrubém domácím produktu pomocí příslušného finančního ukazatele od roku 1995. Pomocí obrázku 1 bych chtěla upozornit na klesající podíl hrubé přidané hodnoty ve veřejném vlastnictví, na klesající tendenci ve vývoji podílu národního soukromého sektoru od roku 1998 a zvyšující se podíl vlastnictví pod zahraniční kontrolou.

Podíl posledního v roce 2003 se zvýšil přibližně čtyřikrát ze 4, 6 mld. Kč v roce 1995 na 20,6 mld. Kč v roce 2003, což bych vysvětlila zvyšujícím se přílivem zahraničních investic do České republiky. Zvyšující se podíl zahraničního kapitálu má jak pozitivní, tak i negativní důsledky, mezi které bych zařadila zatížení platební bilance v dlouhodobém období, stejně jak i potenciální zvýšení vývozu a konkurenceschopnosti díky dovozu technologií atd.

Obrázek 1 Vývoj podílu hrubé přidané hodnoty dle vlastnictví v České republice (v %)

Pramen: Český statistický úřad. Česká republika od roku 1989 v číslech. [on-line]

Přijetím zákona c.513/1991 Sb. byly zamezeny přímé zásahy ze strany státu do této oblasti a zahraničně-obchodní činnost se stala částí běžné hospodářské činnosti. To byl důležitý právní krok k demonopolizaci a liberalizaci v této oblasti.

2.1 Vývoj vývozu a dovozu

„Po vstupu České republiky do Evropské unie je zahraniční obchod České republiky souhrnem vnitrounijního obchodu (tj. obchodu se členskými státy EU) a obchodu se zeměmi mimo EU.

Statistika zahraničního obchodu je založena na dvou systémech sběru dat: Intrastat sleduje pohyb zboží uvnitř Společenství (přijetí a odeslání zboží z/do států EU) a Extrastat sleduje obchod s nečlenskými státy EU (dovoz a vývoz zboží z/do zemí mimo EU). Vývoz vyjadřuje hodnotu zboží odeslaného do zahraničí, které přestoupilo státní hranici za účelem jeho trvalého nebo dočasného ponechání v zahraničí. Celkový vývoz se tak skládá z odeslání do států EU a vývozu do zemí mimo EU. Dovoz vyjadřuje hodnotu zboží přijatého ze zahraničí, které přestoupilo státní hranici za účelem jeho trvalého nebo dočasného ponechání v tuzemsku. Celkový dovoz se tak skládá z přijetí ze států EU a dovozu ze zemí mimo EU.⁴⁴

Obrat zahraničního obchodu od prvního roku transformace do roku 2009 vzrostl více než devětkrát o 3679,6 mld. Kč. Příloha 1 svědčí, že český (a československý) vývoz a dovoz od roku 1991 vykazoval většinou rostoucí tendenci. K razantní změně zahraničního obchodu ve sledovaném období došlo několikrát. Tak například v roce 1993 došlo k výraznému nárůstu obratu zahraničního obchodu⁴⁵ z 541,5 mld. Kč na 847,7 mld. Kč, kdy tento nárůst měl spíše nominální charakter a může být značnou mírou vysvětlen přeměnou vnitřního obchodu Československa na vnější. V roce 1995 obrat zase meziročně významně vzrostl (o 274,7 mld. Kč), a to hlavně díky nárůstu dovozu o 33% v důsledku zvýšení domácí poptávky a růstu HDP (měřeno v meziročních tempech růstu HDP) ve výši 4,8%. V roce 2004 pozorujeme pozitivní vliv vstupu do EU na růst obratu a meziroční zvýšení exportu České republiky o čtvrtinu a zvýšení dovozu o pětinu. V roce 2005 poprvé od roku 1991 krytí dovozu vývozem přesáhlo 100% a obchodní bilance⁴⁶ se dostala do dlouhodobého přebytku. Až v letech 2008 a 2009 můžeme pozorovat největší za celé období snížení obchodního obratu, které můžeme vysvětlit světovou ekonomickou recesí.

Nejdřív bych chtěla detailněji rozebrat, jaký byl vývoj zahraničního obchodu v roce 1990. Obchodní obrat za rok 1990 se zvýšil o 4% (o 20,5 mld. Kč) na 448 mld. Kč a obchodní bilance se dostala do schodku v důsledku zvýšení dovozu o téměř 11% a snížení vývozu přibližně o 1%. Zvýšení dovozu bylo vyvoláno růstem československé ekonomiky a domácí poptávky. Pro zajištění dlouhodobé rovnováhy platební bilance měla vláda provést řadu transformačních opatření.

Obchodní bilance v roce 1990 se propadla až na -19,8 mld. Kčs a souhlasila bych se Spěváčkem (2003)⁴⁷ v tom, že hlavním faktorem vedoucím k propadu obchodní bilance hned po pádu komunismu byla ztráta východních odbytišť pro Československo v podobě trhu zemí

⁴⁴ Metodika. Zahraniční obchod [online]. [cit. 2011-05-01]. <<http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/zo>>

⁴⁵ Obrat zahraničního obchodu je součtem celkového dovozu a vývozu dané země

⁴⁶ Obchodní bilance je rozdílem mezi vývozem a dovozem zboží a služeb (nezachycuje platby za toto zboží a služby)

⁴⁷ Spěváček V. a kol. Transformace české ekonomiky : politické, ekonomické a sociální aspekty. Praha : Linde, 2002. 80-86131-32-7.

RVPH spolu s potřebou okamžitých strukturálních změn v obchodě i výrobě. Situaci komplikovala transformační recese a zhoršení směnných relací mezi zeměmi východního bloku a také přemístění obchodních zájmů směrem k západním odbytištím.⁴⁸

Chtěla bych zdůraznit, že vláda nepředpokládala prosazení intenzivní proexportní politiky bezprostředně na začátku transformace a nepovažovala podporu exportu za důležitý nástroj pro vedení zahraničního obchodu. Vláda nebyla nakloněna zásahům do tržního systému. Jak víme, 17. září 1990 byl schválen Scénář radikální ekonomické reformy přednesený M. Čalfou, kde jako základní nástroje podpory exportu bylo možné považovat devaluaci domácí měny a liberalizaci zahraničněobchodních aktivit. Až po několika letech vláda přehodnotila svoje pozice a zaváděla opatření pro podporu konkurence schopnosti českého vývozu.⁴⁹

V roce 1990 byly provedeny velmi zásadní kroky k liberalizaci zahraničního obchodu. Došlo k devaluaci koruny, která zapříčinila vznik kurzového polštáře. Už v průběhu prvního roku transformace byla zavedena možnost soukromého podnikání a zrušení monopolu podniků zahraničního obchodu.

Přemysl Čech - televizní moderátor - se vyjádřil k výročí devalvace následujícím způsobem: “Tak my si to asi teďka těžko už dovedeme představit, a proto je dobrý si to připomenout. Vlastně od 50. let byl zavedený systém různých kurzů. Různé kurzy dostávali exportéři, za různé kurzy kupovali měnu ti, kterým bylo dovoleno něco dovézt, a byly úplně jiné kurzy pro turisty a kromě toho ještě od konce 80. let existoval onen černý kurz. Čili vlastně to, co se odehrálo v roce 1990, bylo postupné sjednocení těchto kurzů na jednu úroveň a z toho ten krok, který vy jste vzpomínali, ta devalvace 15. října, byla vlastně předposledním. Potom došlo k takovému doladění 28. prosince, a od té doby došlo k liberalizaci kurzu. Byla zavedena takzvaná vnitřní konvertibilita, a co je podstatné je, že ta koruna vlastně od té doby neustále svým způsobem posilovala ” (Čech, 2009)⁵⁰. V roce 1989 platil kurz 14,3 koruny za dolar, který se během jednoho roku zvedl přibližně dvakrát v důsledku třech devalvací. Podle mínění některých ekonomů, nejtěžší rozhodnutí za celou dobu transformace bylo stanovení směnného kurzu, na kterém záviselo zajištění dlouhodobé rovnováhy platební bilance.

Co se týče kurzového režimu a kurzové politiky, Československo zvolilo režim udržování nominálního měnového kurzu, tzn. fixního kurzu s úzkým pásmem oscilace, což by mělo zachránit ekonomiku před problémem „devalvačně-inflační spirály“ a zamezit razantním

⁴⁸ ŽÍDEK, L. Transformace české ekonomiky. 1989-2004. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2006. ISBN 80-7179-922-X

⁴⁹ PLCHOVÁ, B. a kol., Zahraniční obchod. Praha: Bankovní institut, 1996

⁵⁰ ČECH, P., Rozhovory pro media. [on-line] [cit.20.04.2011] www.cnb.cz

změnám makroekonomických ukazatelů.⁵¹ Pozitivním na tom byla skutečnost, že po fixaci kurzu na pět zahraničních měn došlo ke zvýšení důvěry ke koruně a k eliminaci černého kurzu. Devalvace roku 1990 měla za následek zvýhodňování domácích výrobců přes podhodnocení koruny. Tak, dočasně vznikla určitá „podpora exportu“, která mohla pozitivně působit i na ukazatel směnných relací a celkem zvyšovat efektivitu zahraničního obchodu.

Během roku 1990 vláda třikrát snížila kurz koruny, nejsilněji v říjnu. 15. října byla provedena devalvace obchodního kurzu koruny vůči dolaru a vůči dalším volně směnitelným měnám, což redaktor ekonomické rubriky CT24 David Borek ve svém vysílání nazval „jedním z prvních kroků ostré fáze ekonomické reformy“ (Borek, 2009). Kurz vůči dolaru propadl ze 14 na 24 Kčs za 1 US dolar.

Devalvací byl zakotven rovnovážný měnový kurz, jemuž se přizpůsobil cenový vývoj. K devalvaci měny došlo i v prosinci 1990 - ze 24 na 28 Kčs za 1 US dolar. Devalvace zlevnila československé zboží a odchylka parity kupní síly koruny od příslušných směnných kurzů se stala důležitým prvkem konkurenceschopnosti výrobců jak na zahraničním, tak i na domácím trhu. Cenová hladina v domácí ekonomice byla třikrát nižší než v zahraničí. Potvrdím ten fakt hodnotou indexu ERDI (Exchange Rate Deviation Index) v roce 1990. Devalvace vytvořila mezeru, měřenou indexem ERDI, který je alternativním ukazatelem relativní cenové hladiny a vyjadřuje poměr kurzu k paritě kupních sil. V roce 1990 index ERDI vůči marce (DM) a americkému dolaru (USD) měl hodnotu 3.⁵² Tak devalvace koruny způsobila situaci, kdy pro domácí výrobce se stávalo výhodnějším umisťovat své zboží na zahraničních trzích než na domácích, což vedlo k inflaci. Tak vliv devalvace na zahraniční obchod nemůžeme posoudit jednoznačně, protože toto transformační opatření mělo jak pozitivní účinky v podobě dočasné výhody pro domácí výrobce při vstupování na zahraniční trhy, tak i negativní vliv na makroekonomickou stabilitu. V následujících letech docházelo k reálnému ohodnocování koruny a do roku 1993 kurz byl vázán na koš z pěti zahraničních měn (USD, DEM, ATS, CHF, GBP, FRF), a po roce 1993 až do 1997 na dvě měny (USD a DEM).

V roce 1990 proběhla rozpočtová omezení. Pomoci fiskální restrikce se vládě podařilo výrazné ovlivnit saldo veřejných rozpočtů a dosáhnout jeho přebytku ve výši 7,156 za celou CSFR za rok 1990 oproti výraznému deficitu (-6,414 mld. Kčs) roku 1989. Restriktivní fiskální politika vlády měla vest k přebytku výkonové bilance (součet salda obchodní bilance a bilance služeb). Pokles deficitu veřejných rozpočtů vedl k poklesu agregátní poptávky a poklesu

⁵¹ HOLMAN, R., Transformace české ekonomiky v komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy. Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, 2000. ISBN 80-902795-6-2

⁵² Totéž

produktu, který následně vede k přebytku výkonové bilance.⁵³ Vladimír Durlovčák považuje restriktivní měnovou a fiskální politiku vlády za úspěšnou a říká, že vláda dokázala zabránit razantnímu cenovému skoku, který mohl být způsoben šokem v důsledku propojení domácího trhu se zahraničím. Dodala bych, že restriktivní fiskální a měnová politika taky úspěšně splnila svůj cíl, spočívající v omezení domácí poptávky za účelem snížení dovozu. Potvrdila bych to faktem, že v následujícím roce se dovoz snížil o více než 10%.

V roce 1991 obrat zahraničního obchodu zůstal téměř na úrovni předchozího roku (pokles o 5,6 mld. Kč., což představuje 1,25% celkového obratu předchozího roku), zatímco obchodní bilance se dostala do přebytku ve výši 24,8 mld. Kč hlavně díky zvýšení o 9% a snížení dovozu o téměř 11%. Příznivý vývoj obchodní bilance bych vysvětlila zlepšením obchodní bilance se zeměmi, které teď řadíme do zemí EU 27. Obchodní bilance s EU 27 dosáhla přebytku ve výši 26,8 mld. Kč. Domnívám se, že meziroční růst exportu do EU ve výši 36 mld. Kč a pokles importu ve výši 9 mld. Kč jsou spojeny hlavně s uzavřením tzv. Evropské dohody. V rámci dohody došlo ke zbourání překážek pro 70% československého importu (ostatní 30% bylo uvolněno během dalších let) do zemí ES a k odstranění překážek pro 20-25% importu do ČR a zbývajících 75-80% mělo být uvolněno během dalších devíti let, při tom devítiletá lhůta se týkala liberalizace nejproblematictějších položek. Tuhle „asymetrickou liberalizaci“ s ES hodnotím jako velmi příznivou pro zahraniční obchod. Tahle dohoda určitým způsobem chránila československý trh před vysokou konkurencí a zároveň usnadňovala možnost vstupu na trhy západních vyspělých ekonomik. Za účelem podpoření vývozu byla zřízena agentura EGAP (Exportní, garanční a pojišťovací společnost).

Negativem pro dovozce se stalo reálné zhodnocení koruny v roce 1991 v důsledku vyšší inflace v Československu než u jeho obchodních partnerů. Kurzový vývoj koruny ovlivnil i vývoj směnného kurzu mezi USD a DM.⁵⁴ 1. ledna roku 1991 nabyl platnosti sjednocený devizový kurz a došlo k plné eliminaci centrální regulace dovozu, byla zavedena vnitřní konvertibilita Kč.

Hned po zahájení liberalizace v lednu a únoru 1991 roku československá ekonomika zaznamenala razantní cenový skok, po té se inflace stabilizovala na přijatelné úrovni.⁵⁵ Míra inflace v roce 1991 se zastavila na úrovni 53,6 %.⁵⁶ Náhlá liberalizace cen mohla vést i k vyšší makroekonomické nestabilitě, ale vláda dokázala zastavit inflaci na přijatelné úrovni hlavně díky

⁵³ TOMŠÍK, V. Priliv zahraničního kapitálu, režim devizového kurzu, vyrovnávací procesy platební bilance a autonomie monetární politiky ČR v letech 1993-1996. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 1997

⁵⁴ ŽÍDEK, L. Transformace české ekonomiky. 1989-2004. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2006. 304 s. ISBN 80-7179-922-X

⁵⁵ HOLMAN, R., Transformace české ekonomiky v komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2000. ISBN 80-902795-6-2

⁵⁶ Ministerstvo financí České republiky. Články. [on-line] [cit.01.05.2011] www.mfcr.cz

své restriktivní makroekonomické politice spočívající v brzdění agregátní poptávky a regulaci cen. Makroekonomická restriktivní politika pomohla zlepšit výkonovou a platební bilanci země a přivedla obě bilance do přebytku.

Některé vyspělé země začaly intenzivněji chránit své trhy proti levnému českému zboží (například kvóty na dovoz československých sýrů na trh USA nebo antidumpingová opatření proti exportu oceli) už v následujícím roce 1992, což bránilo českému exportu do cílových trhů a působilo negativně na saldo obchodní bilance země. Navíc vstup na západní trhy byl stále velmi obtížný kvůli faktorům neznalosti těch trhů, nedostatečné technologické pokročilosti, nevysoké konkurenceschopnosti, existenci ochranných opatření. Současně obchod s východními trhy se zatěžoval nutností platit v konvertibilních měnách, přeorientaci poptávkových zájmů bývalých odbytišť na západ a jejich transformační recese. Souhrn těchto faktorů spolu se zvýšením domácí poptávky po dovozech vedl ke zvýšení dovozu o 40,5% oproti roku 1991, při současném zvýšení vývozu jenom o 6,2%. Saldo obchodní bilance vykazovalo schodek ve výši 45,3 mld. Kč, zatímco obrát se zvýšil přibližně o 20% a dosáhl výši 541,5 mld. Kč.

Jak už bylo řečeno na začátku podkapitoly, v roce 1993 došlo k silnému nárůstu objemu zahraničního obchodu. Narůst objemu obchodu měl spíše formální charakter a ekonomové se shodují na tom, že změna byla ovlivněna nominálním růstem obchodu v důsledku rozdělení Československa a přeměnou vnitřního obchodu na vnější. Do ekonomických důsledků vzniku samostatné České republiky Tomšík (1997) řadí i měnovou odluku na začátku roku 1993 a s ní spojenou nestabilitu změny čistých domácích aktiv.⁵⁷

Mezi negativní dopady, způsobené rozpadem Československa na zahraniční obchod patřil vznik hranice, která do určité míry ovlivnila intenzitu obchodu mezi státy. Oba státy byly historicky velmi silně propojené, a proto za účelem zamezení poklesu vzájemného obchodu bylo rozhodnuto spolupracovat ve formě celní unie. Česká republika a Slovensko od 1. ledna roku 1993 (i když platnost dohody o celní unii nabyla platnosti 3. 5. 1993) fungovaly jako celní unie a obchod se uskutečňoval přes clearingový účet. Clearingové zúčtování usnadňovalo obchodní transakce a zamezilo hlubšímu poklesu obchodu mezi státy. Díky celní unii se podařilo snížit pokles objemu zahraničního obchodu, ale podíl obchodu se Slovenskem na celkovém obchodu České republiky se snížil. Židek uvádí, že už od roku 1990 obchod mezi státy měl klesající tendenci a v roce 1993 dosahoval jenom 70-75% úrovně roku 1992.

⁵⁷ TOMŠÍK, V. Príliv zahraničného kapitálu, režim devízového kurzu, vyrovnávací procesy platební bilance a autonómie monetárnej politiky ČR v rokoch 1993-1996. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 1997

V roce 1993 se změnil i vývoj HDP na příznivější a došlo k přílivu finančních zdrojů z vyspělých zemí. Tady bych řekla pár slov o dopadu přílivu zahraničních investic do ekonomiky na vývoj zahraničního obchodu. Vliv přílivu zahraničních investic do české ekonomiky bohužel není možno zachytit v číslech, hlavně protože jeho dopady se projevují v dlouhodobém období. Přímé zahraniční investice zpravidla mají jak pozitivní, tak i negativní účinky na ekonomiku. Dovolila bych si říct, že investice vedly k přenosu technologií do České republiky a ke zvýšení konkurenceschopnosti domácích výrobců v dlouhodobé perspektivě, k vytváření nových pracovních míst, k restrukturalizaci hospodářství, vytváření nových továren, podniků. Zahraniční investice působí příznivě na zahraniční obchod i tím, že nové továrny produkují výrobky, které nejspíše v dlouhodobém období budou exportovány.

Negativní vliv přímých zahraničních investic na export a na obchodní bilanci spočívá ve vytváření tlaku na posilování kurzu a ve zvýšení importu přes dovoz investičních celků. PZI zpravidla také zatěžují bilanci výnosů kvůli repatriaci zisků do zemí původu.⁵⁸ Tomšík mluví také o možnosti vzniku duální ekonomiky, ve které profitují zahraniční podniky za cenu znevýhodnění domácích výrobců.⁵⁹

V letech 1994 a 1995, stejně jako i v roce 1993, pozorujeme vliv stále zvyšující se závislosti českého vývozu na stavu západních ekonomik a na jejich poptávce po českém zboží. V polovině devadesátých let v západních vyspělých ekonomikách došlo k určitému oživení, které však nemohlo značně ovlivnit český export kvůli stále nedostatečné poptávce a stále slabší konkurenceschopnosti českých výrobců.

Hospodářský růst v roce 1994 ve výši 2,6% (měřeno v meziročních tempech růstu HDP) zvýšil poptávku po dováženém zboží, což vedlo k deficitu obchodní bilance a zhoršení běžného účtu. Tempo růstu nominálního importu se zvýšilo z 5,4% v 1993 na 28,6% v 1994- 1995; tempo růstu exportu bylo vždy nižší: 1994 6,6% a 1995 10,6%.⁶⁰

Český export byl negativně ovlivněn vyčerpáním kurzového polštáře. Index cenové mezery⁶¹ se zmenšoval, a to hlavně u obchodovatelného zboží, zemědělských a průmyslových produktů. Holman uvádí, že růst cen těchto položek se přenášel i na ostatní zboží přes růst mezd.⁶² K tomuto jevu docházelo již od začátku transformace, což působilo inflačně.

⁵⁸ ŽÍDEK, L. Transformace české ekonomiky. 1989-2004. 1. vyd. Praha: C. H.Beck, 2006. 304 s. ISBN 80-7179-922-X

⁵⁹ TOMŠÍK, V. Vyrovnávací procesy platební bilance a analýza vývoje zahraničního obchodu České republiky. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 2000

⁶⁰ SPĚVÁČEK, V. a kol. Transformace české ekonomiky : politické, ekonomické a sociální aspekty. Praha : Linde, 2002. 80-86131-32-7.

⁶¹ Cenová mezera je vztah mezi dlouhodobou rovnovážnou a skutečnou cenovou hladinou. Slouží jako indikátor budoucího vývoje cenové hladiny.

⁶² HOLMAN, R., Transformace české ekonomiky v komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy. Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, 2000. ISBN 80-902795-6-2

V roce 1995 došlo k ještě většímu oživení ekonomického růstu ve výši 4,8% HDP (měřeno v meziročních tempích růstu HDP) a k růstu domácí poptávky. Domácí nabídka nemohla uspokojit poptávku, což zase vedlo k růstu dovozu. Tempo růstu nominálního importu bylo 28,6% a tempo růstu exportu 10,6%. Deficit obchodní bilance stanovil 7% HDP a schodek běžného účtu dosahoval výši 2,6% HDP (ČSÚ, 2003). Taková nepříznivá situace vyžadovala zásah vlády a opatření s cílem podpory vývozu.

Prvního října roku 1995 se česká koruna stala externě směnitelnou podle nového devizového zákona. Díky zavedení vnější směnitelnosti měny byly liberalizovány všechny operace na běžném účtu platební bilance a na kapitálovém účtu byly liberalizovány přímé zahraniční investice, nákup nemovitosti v zahraničí českými subjekty, přijímání peněžních úvěrů od cizozemců atd. Zavedení vnější směnitelnosti přivedlo k ještě většímu otevření české ekonomiky vnějšímu světu a volnému přílivu kapitálu.⁶³

Rok 1996 byl rokem kritickým pro vnější nerovnováhu české ekonomiky, která přivedla k měnové krizi roku 1997. Schodek zahraničního obchodu v roce 1996 dosáhl svého historického maxima ve výši 152,9 mld. Kč. Obrat zahraničního obchodu se meziročně zvýšil a dosáhl výši 1356,3 mld. Kč. Ukazatel krytí dovozu vývozem dosáhl svého historického minima (79,7%) a narůst importu byl dvakrát větší než narůst exportu (13,4% a 6,3%). Schodek běžného účtu dosahoval kritických 7,1% HDP a deficit běžného účtu už nebyl kompenzován přebytkem kapitálového účtu (jak to bylo v předchozích letech) a došlo ke snížení devizových rezerv, které vedlo ke krizi v roce 1997.

Spěváček uvádí tři hlavní příčiny prohlubování deficitu obchodní bilance země v roce 1996 a v prvních měsících roku 1997 a uvádí následující faktory převisu importu nad exportem:

- tempo růstu domácí poptávky bylo pořad větší než tempo růstu nabídky z domácích zdrojů, a proto dříve exportované zboží mělo být přesměrované na domácí trh;
- došlo k reálnému znehodnocování měny při stabilním nominálním kurzu přes inflační diferenciál, což omezilo pronikání na nové trhy;
- stále slabá konjunktura v západní Evropě nestačila pro zlepšení objemu českého exportu⁶⁴

Protože deficit zahraničního obchodu byl markantní, ekonomové chtěli jako reakci provést devalvaci a tím zlepšit cenovou konkurenceschopnost domácích výrobců na zahraničních trzích. Tomšík ve své studii dosel k závěru, že devalvace nebyla vhodným řešením tohoto problému a to

⁶³ PLCHOVÁ, B. a kol., Zahraniční obchod. Praha: Bankovní institut, 1996

⁶⁴ SPĚVÁČEK, V. a kol. Transformace české ekonomiky : politické, ekonomické a sociální aspekty. Praha : Linde, 2002. 80-86131-32-7.

z dlouhodobého pohledu monetárního modelu. Dle Tomšíka tato devalvace mohla zlepšit obchodní bilanci České republiky jenom krátkodobě (při platnosti monetárního přístupu). Devalvace mohla vytvořit jen dočasný přebytek platební bilance, avšak změnu v dlouhodobém trendu obchodní a platební bilance nemohla zajistit. Autor vysvětluje, že devalvace funguje prostřednictvím tvoření nerovnováhy na trhu peněz, která se promítá do nerovnováhy platební bilance. Autor vidí řešení nerovnováhy pomocí obnovení rovnováhy na trhu peněz přes změnu devizových rezerv.⁶⁵

Za účelem zamezení růstu inflace ČNB zavádí protiinflační měnovou politiku, ale za cenu poklesu produktu a růstu nezaměstnanosti. V únoru 1996 roku vláda reagovala na prohloubení celkové ekonomické nerovnováhy rozšířením fluktuačního pásma koruny z 0,5 na 7,5% za účelem normalizace kolísání finančního účtu. V důsledku tohoto opatření došlo k odlivu krátkodobého kapitálu, což vedlo k následnému deficitu platební bilance.

Začátek roku 1997 byl poznamenán stejnou tendencí zhoršování obchodní bilance jako i předchozí rok, ale květen se stal přelomovým bodem ve vývoji zahraničního obchodu a vnější ekonomické rovnováhy. V roce 1997 schodek obchodní bilance se snížil oproti roku 1996 jenom o 2,5 mld. Kč a ukazatel krytí dovozu vývozem se zlepšil o téměř tři procentní body. Díky zvýšení jak vývozu o 17,9%, tak i dovozu o 13,9% zvýšil se i celkový obrat zahraničního obchodu, který však rostl každým rokem.

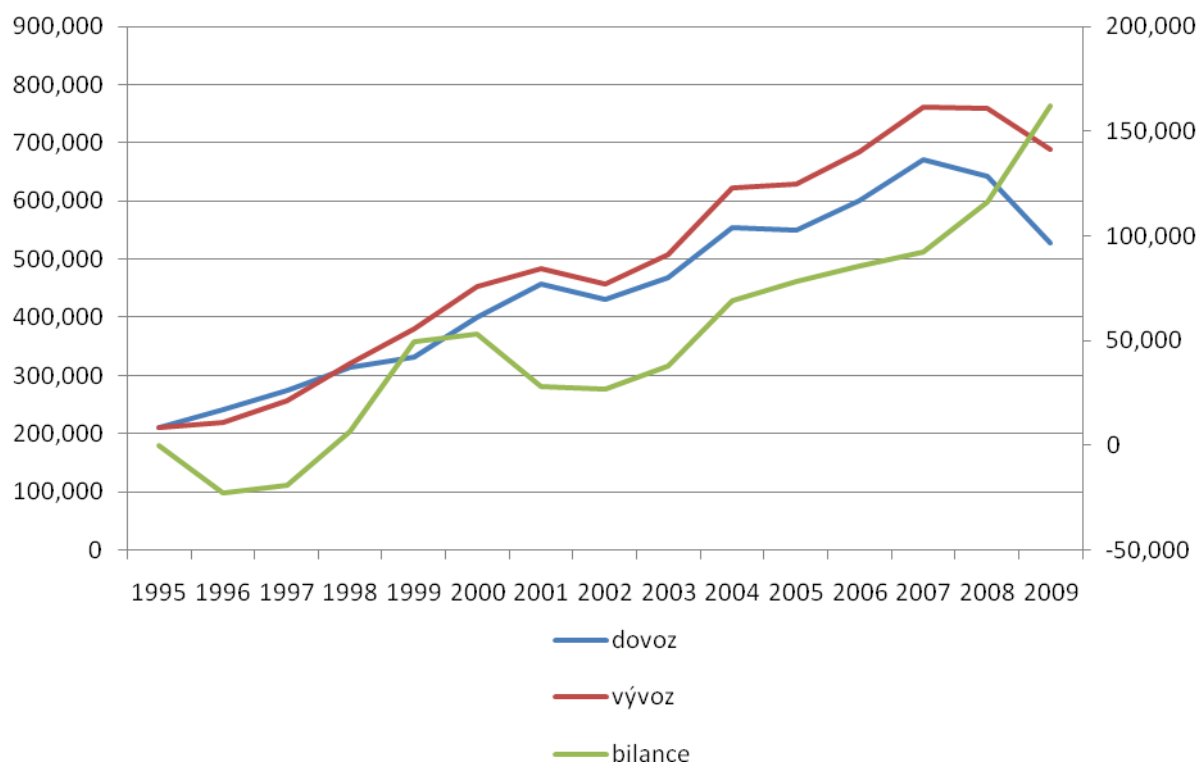
Deficit zahraničního obchodu a neuspokojivá situace v oblasti veřejných financí a zpomalujícím se hospodářským růstem vedly ke změně hospodářské politiky a k přijetí balíčku restriktivních opatření v dubnu 1997. Zavedení dočasných dovozních depozit, úsporné vládní balíčky a znehodnocení kurzu domácí měny vedly k poklesu tempa růstu dovozu. Depreciace koruny v kombinaci se zvýšením poptávky po českém zboží u hlavních obchodních partnerů v důsledku oživení západních ekonomik velmi pozitivně ovlivňovala růst českého exportu.

Tady bych chtěla ilustrovat příznivé tendence vývoje zahraničního obchodu toho periodu pomocí dílčí obchodní bilance s Německem (Graf.). Německo tradičně bylo jedním z hlavních obchodních partnerů České republiky a konjunktura německé ekonomiky výrazně ovlivňovala růst českého exportu. Tak, v roce 1998 došlo k převysu exportu nad importem, a od té doby obchodní bilance vykazovala přebytek až do vstupu do EU.

⁶⁵ TOMŠÍK, V. Priliv zahraničního kapitálu, režim devizového kurzu, vyrovnávací procesy platební bilance a autonomie monetární politiky ČR v letech 1993-1996. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 1997

Obrázek 2 Zahraniční obchod ČR s Německem

v mil. Kč

Pramen: ČSÚ. Statistické ročenky České republiky za rok 2004, 2005 a 2010. [on-line]

Podle závěrů agentury pro podporu obchodu Czech Trade v roce 1998 českou ekonomiku a obchod ovlivňovalo znejistění globální konjunktury kvůli ekonomické krizi v Rusku, Jihovýchodní Asii a Latinské Americe.⁶⁶ Každopádně díky cenovým faktorům včetně kurzových se objem exportu v roce 1998 meziročně zvýšil o 17,7% (v běžných cenách), zatímco objem importu se zvýšil jenom o 6,5%. V cenách roku 1997 v reálném vyjádření ukazatele růst vývozu a dovozu představoval 12,8% a 10,9% odpovědně. Saldo obchodní bilance se zlepšilo o téměř 70 mld. Kč meziročně a deficit běžného účtu poklesl na 43,1 mld. Kč.⁶⁷ Agentura Czech Trade ve své publikaci Konjunkturální trendy mezinárodního obchodu a zahraniční obchod České republiky upozorňuje na pokles exportu téměř všech skupin zboží v roce 1998 a na začátku roku 1999.

Zatímco pokles světových cen surovin roku 1998 byl příznivým faktorem vnějšího vlivu na zahraniční obchod České republiky, v roce 1999 ceny ropy začaly růst, což způsobilo schodek

⁶⁶ Česká agentura na podporu obchodu. Konjunkturální trendy mezinárodního obchodu a zahraniční obchod České republiky. Praha: Czech trade, 1999

⁶⁷ SPĚVÁČEK, V. a kol. Transformace české ekonomiky : politické, ekonomické a sociální aspekty. Praha : Linde, 2002. 80-86131-32-7.

běžného účtu. Meziroční snížení deficitu obchodní bilance dosáhlo výši 16 mld. Kč. Schodek obchodní bilance měl klesající tendenci zejména v 2. a 3. čtvrtletí roku hlavně díky hospodářskému oživení západních ekonomik a růstu poptávky po českých dovozech. V roce 1999 poprvé od vzniku České republiky dílčí bilance obchodu s EU vykazovala přebytek, a to ve výši 3, 94 mld. Kč. Za rok 1999 jak vývoz tak i dovoz se mírně zvýšily, ale zvýšení nepřesahovalo 10% oproti minulému roku. Ukazatel krytí dovozu vývozem měl hodnotu 93,3% zatímco celková obchodní bilance vykazovala schodek ve výši 64, 41 mld. Kč. Obzvláště na konci roku celkový deficit obchodní bilance se prohloubil v souvislosti s růstem domácí poptávky po dovážených surovinách, nerostných palivech a polotovarech současně se zvýšením světových cen za ropu a silnou domácí měnou.

Podle údajů Ministerstva průmyslu a obchodu a ČSÚ, deficit obchodní bilance v roce 2000 dosáhl výši 120, 82 mld. Kč (-6,5% HDP). Tak kritické prohloubení deficitu obchodní bilance České republiky můžeme porovnat jenom se situací v roce 1996, kdy saldo obchodní bilance se změnilo z -99, 57 mld. Kč na -152, 99 mld. Kč. Dílčí bilance s EU vykazovala srovnatelně nevysoký schodek ve výši 1, 76 mld. Kč. Za nejvýznamnější negativní faktory ovlivňující obchodní bilance tohoto období bych považovala zvýšení světových cen ropy, silnou pozici USD a zdražující dovozy.

V roce 2001 schodek obchodní bilance zůstal téměř na stejné hluboké úrovni (116, 68 mld. Kč) a obchod s EU se dostal zase do přebytku, a to ve výši 18, 51 mld. Kč. Odhaduji, že došlo k výraznému přebytku zahraničního obchodu s EU hlavně díky konjunktuře v Německu a vysoké poptávce po českých výrobcích. Saldo obchodní bilance pozitivně ovlivnilo i snížení cen za ropu na světových trzích.

V roce 2002 do České republiky přišly povodně, které negativně ovlivnily saldo běžného účtu, hlavně kvůli poklesu turizmu. Vývoj dynamiky zahraničního obchodu v roce 2002 považuji za negativní. Obrat se snížil o 73 mld. Kč, vývoz a dovoz poklesly o 1, 18% a o 4, 32%. Obchodní bilance se však zlepšila přibližně o 46 mld. Kč.

Rok 2003 byl posledním rokem před vstupem České republiky do EU. Při porovnání vývoje obchodu v roce 2004 s rokem 2003 zjistíme, že obrat zahraničního obchodu výrazně vzrostl (o 23, 5%) z 2 811, 6 mld. Kč na 3 471, 8 mld. Kč, při čemž vývoz se zvýšil více než dovoz. Byl to však poslední rok ve sledovaném období, kdy obchodní bilance vykazovala schodek. Saldo obchodní bilance dosahovalo výši -26, 43 mld. Kč, při hodnotě vývozu 1722, 6 mld. Kč a dovozu téměř 1 750 mld. Kč. V roce 2004 ukazatel krytí dovozu vývozem stanovil 98, 48%, a už po roce 2005 vždycky přesahoval 100%. V roce 2004 obchodní bilance se zemi EU 27 se zvýšila z 162, 6 mld. Kč na 236, 5 mld. Kč a od té doby měla rostoucí tendenci.

Obchodní bilance od roku 2005 do roku 2009 byla v přebytku, zatímco obrat se vyvíjel nejednoznačně. Obrat zahraničního obchodu se zvyšoval do roku 2009, kdy v důsledku světové ekonomické recese klesl o 15, 5% meziročně. Ekonomická krize začala ovlivňovat vývoj zahraničního obchodu České republiky už v roce 2008, kdy vývoz klesl o 0,2% a dovoz zůstal na úrovni roku 2007. V roce 2008 pokles dovozu převýšil pokles vývozu a obchodní bilance se ocitla ve výrazném přebytku ve výši 149, 6 mld. Kč.

2.2 Vývoj komoditní struktury zahraničního obchodu

V tuto podkapitolu chtěla bych věnovat vývoji komoditní struktury zahraničního obchodu. Připomeňme si, že v centrálně řízených ekonomikách komoditní struktura a objem dovozu, rovněž jako i vývozu, byly direktivně stanovené. Dovoz byl orientován na vysokotechnologické zařízení a stroje, suroviny, paliva atd. a byl pro něj charakteristický srovnatelně nízký podíl spotřebního zboží.

Údaje o zahraničním obchodě se sestavují a publikují v členění podle zbožových klasifikací - Kombinovaná nomenklatura, Harmonizovaný systém, Standardní mezinárodní klasifikace zboží (SITC), klasifikace produkce (CZ-CPA) a podle Geonomenklatury (klasifikace zemí s dvoumístnými alfabetskými kódy).⁶⁸ V základním dělení je zbožový aspekt světového obchodu sledován podle Standardní mezinárodní klasifikace zboží (SITC), která je používána pro národní účetnictví, slouží také pro hodnocení technologické náročnosti vývozu a dovozu. Technologické třídy se dělí podle náročnosti na výrobní faktory a technologické úrovně (low-tech, medium-low, medium-high, high-tech). V této části budu pracovat s klasifikací SITC.

Komoditní struktura zahraničního obchodu země se značně měnila (viz Příloha 6 a Příloha 7). Struktura vývozu první poloviny devadesátých let svědčí o obchodu nenáročném na vysoký vklad přidané národní práce a ukazuje spíše na vývoz surovin, materiálů, energeticky náročných produktů. Podíváme-li se do Přílohy 6, vidíme, že vysoký podíl na celkovém vývozu na začátku devadesátých let měly nejenom třídy SITC 6, SITC 7, SITC 8, ale i SITC 0, SITC 2, SITC 3, SITC 5⁶⁹. Vysvětlila bych to tím, že když Československo a později Česká republika po poměrně dlouhou dobu nedokázala se naučit plně využívat vysoký potenciál kvalifikované pracovní síly jako komparativní výhodu.

⁶⁸ Český statistický úřad. [on-line] [cit.24.04.2011] <http://www.czso.cz/csu/>

⁶⁹ Číselné označení tříd zboží: SITC 0 – potraviny a živá zvířata, SITC 1 – nápoje, tabák, SITC 2 – surové materiály, nepoživatelné, s výjimou paliv, SITC 3 – minerální paliva, maziva a příbuzné materiály, SITC 4 – Živočišné a rostlinné oleje, tuky a vosky, SITC 5 – chemikálie a příbuzné výrobky, j.n., SITC 6 – tržní výrobky tříděné hlavně podle materiálu, SITC 7 – stroje a dopravní prostředky, SITC 8 – průmyslové spotřební zboží, SITC 9 – komodity a předměty obchodu, j.n.

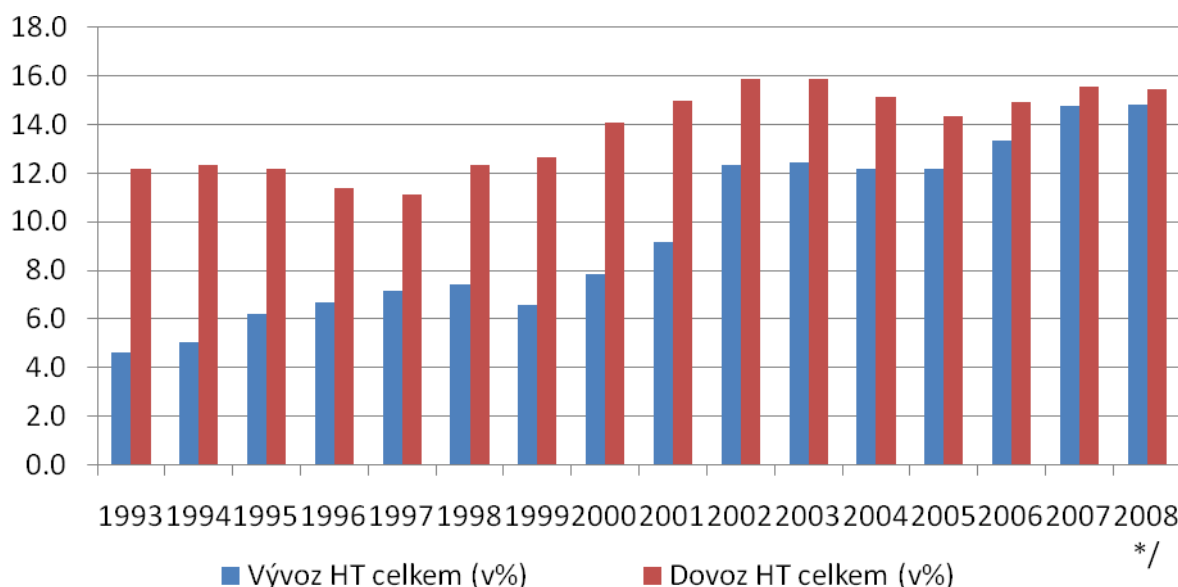
Negativně ovlivňoval konkurenceschopnost země ten fakt, že před rokem 1989 komoditní struktura exportu byla orientovaná na zemi RVHP. Požadavky států RVHP na náročnost výrobků a zboží byly obecně nižší, než požadavky a standardy vyspělých zemí. Tak, vývoz strojírenských výrobků dlouhodobě nemohl převýšit 15% podíl na celkovém vývozu (viz Příloha 6). Země byla zvyklá vyvážet průmyslové spotřební zboží, stroje, dopravní prostředky a zařízení, čili technologická úroveň často nemohla čelit konkurenci výrobců například ze zemí Západní Evropy nebo Spojených států amerických, zejména v tom, co se týkalo výrobků s vyšším stupněm zpracování.

V druhé polovině devadesátých let domácí výrobce však dokázaly se efektivně prosadit na zahraničních trzích strojírenské produkce. Důkazem pozdějšího zvýšení konkurenceschopnosti českých výrobců je pozitivní trend vývoje obchodní bilance skupiny technicky náročných výrobků SITC 7. Jak svědčí Příloha 8, v roce 1993 obchodní bilance této skupiny výrobku vykazovala největší schodek ve výši 39,6 mld. Kč, který se pak změnil na přebytek, a saldo obchodní bilance skupiny SITC 7 v roce 2008 dosahlo výši 336,2 mld. Kč.

Na základě údajů z Příloh 6 a 7 jsem došla k závěru, že největší podíl na komoditní struktuře zahraničního obchodu během celého sledovaného období měla třída stroje a dopravní prostředky, která od roku 1991 a až do současnosti má dominantní podíl jak na vývozu, tak i na dovozu. V letech 1992-1995 vývoz této zbožové skupiny však převýšil vývoz tržních výrobku tříděných hlavně podle materiálu, ale počínaje rokem 1996 stroje a dopravní prostředky mají největší podíl na zahraničním obchodu České republiky. Zanedbatelný podíl na komoditní struktuře zahraničního obchodu ve sledovaném období mají živočišné a rostlinné oleje, tuky. Jejich procentuální částka ve vývozu nikdy nepřevyšovala 1%. Podíl skupiny SITC 9 taky nemá téměř žádný vliv na zahraniční obchod zemi.

Podle statistik o vývoji obchodu vysokotechnologickými výrobky (viz Obrázek 3) vidíme, že během celého sledovaného období dovoz technologií výrazně převyšuje vývoz, a proto předpokládám, že to poukazuje na nedostatečnou technologickou pokročilost České republiky zejména v první polovině devadesátých let, stejně jako i na vysokou domácí poptávku po high-tech výrobcích.

Obrázek 3 Podíl "High Technology Products" na celkovém zahraničním obchodu České republiky

*/ podle uzávěrky k 1.6.2008

Pramen: ČSÚ. Časové řady. Česká republika od roku 1989 v číslech. [on-line]

Už od roku 1996 Česká republika začala velmi intenzivně vyvážet stroje a dopravní prostředky (SITC 7), a autor Tomšík uvádí, že v roce 1998 podíl strojírenských výrobků na celkovém vývozu vzrostl meziročně o 3,6% zatímco podíl všech ostatních položek bohužel klesal.

Velmi pozitivním ukazatelem zlepšení obchodní bilance po roce 1998 byl vývoz automobilové produkce, včetně jejich dílů, dopravních prostředků (tramvaje, trolejbusy), zařízení pro elektrárny, stavební a kovozpracující stroje. „Vývoz položek zařazených podle klasifikace OECD mezi High Technology Products se v roce 1998 na celkovém vývozu mírně zvýšil ze 7,2% na 7,4%“. (Tomšík, 2000)

Shrnula bych výše uvedené údaje, že během celého sledovaného období zboží třídy SITC 5-9 bylo exportováno nejvíc a zbožová struktura České republiky (Československa) se vždýcky charakterizovala vysokým podílem vývozu výrobků zpracovatelského průmyslu. Strojírenská produkce byla důležitým dynamizačním faktorem pro český vývoz.

Hodnota vývozu v roce 2008 se zvýšila více než jedenáctkrát oproti roku 1991 a dosáhla hodnoty 2473,6 mld. Kč. Poslední rok před vstupem do EU hodnota celkového vývozu České republiky byla téměř dvakrát menší, než v roce 2008.

Tabulka 3 Komoditní struktura vývozu Československa a České republiky podle tříd mezinárodní klasifikace SITC v letech 1991, 1993, 2003 a 2008 (v mld. Kč, běžné ceny)

Třídy SITC	1991		1993		2003		2008	
	mld. Kč	%	mld. Kč	%	mld. Kč	%	mld. Kč	%
SITC 0	18.4	8.2	25.1	6.0	36.4	2.6	77.9	3.1
SITC 1	2.1	0.9	4.6	1.1	8.2	0.5	16.4	0.7
SITC 2	13.3	5.9	24.2	5.7	38.4	2.8	64.6	2.6
SITC 3	12.8	5.7	23.2	5.5	39.4	3.0	84.3	3.4
SITC 4	0.4	0.1	1.0	0.2	1.0	0.1	2.8	0.1
SITC 5	13.2	5.9	37.6	8.9	80.6	5.8	147.3	6.0
SITC 6	65.6	29.3	126.1	29.9	316.4	23.0	482.5	19.5
SITC 7	71.0	31.7	122.6	29.1	687.2	50.1	1331.0	53.8
SITC 8	26.7	11.9	56.8	13.5	161.5	11.8	265.5	10.7
SITC 9	0.0	0.0	0.4	0.1	1.8	0.1	1.3	0.1
Vývoz celkem	223.5	100.0	421.6	100.0	1370.9	100.0	2473.6	100.0

Pramen: ČSÚ. Časové řady. Česká republika od roku 1989 v číslech. [on-line]. Vlastní dopočty.

Co se týká dovozu, ten byl historicky ovlivněn potřebou surovin, paliv a vysokých technologií. Proto změna struktury dovozu nebyla značnou a moc se neodlišovala od údajů za posledních deset let centrálního plánování. Jediná položka, která se změnila přibližně dvojnásobně, bylo spotřební zboží.⁷⁰ „V r. 1989 činil tento podíl 6,2%, zatímco v r. 1994 jde o téměř 12% podíl na celkovém dovozu, v r. 1995 pak cca 11% lze hodnotit z jedné strany pozitivně, jde o rozšíření sortimentu na vnitřním trhu a růst konkurence pro domácí výrobce spotřebního zboží. Z hlediska negativního vývoje salda obchodní bilance v posledních letech (1994, 1995 a očekávání 1996) nelze ovšem další narůst importního podílu spotřebního zboží hodnotit jednoznačně pozitivně.“ (Jirges, Plchová, 1996)

Dovoz třídy SITC 7 měl během celého období dominující podíl na celkovém dovozu. Tak například v roce 1992 dovoz strojů a dopravních prostředků dosahoval výši 158, 07 mld. Kčs (ČSÚ, 1992),⁷¹ v roce 1995 197,1 mld. Kč (ČSÚ, 1995),⁷² v roce 1996 až 288, 4 mld. Kč. (ČSÚ, 1996),⁷³ v roce 2003 616, 3 mld. Kč, a v roce 2008 994,8 mld. Kč.

⁷⁰ JIRGES, T., PLCHOVÁ, B., Zahraniční obchod a národní hospodářství České republiky. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 1996. 80-7079-967-6

⁷¹ Zahraniční obchod ČSFR v roce 1992 (s údaji za Českou republiku a Slovenskou republiku). Praha: ČSÚ, 1994.

⁷² Zahraniční obchod České republiky, 1995. Praha: ČSÚ a MPO:1996.

⁷³ Zahraniční obchod České republiky, 1996. Praha: ČSÚ a MPO:1997.

Tabulka 4 Komoditní struktura dovozu Československa a České republiky podle tříd mezinárodní klasifikace SITC v letech 1991, 1993, 2003 a 2008 (v mld. Kč, běžné ceny)

Třídy SITC	1991		1993		2003		2008	
	mld. Kč	%	mld. Kč	%	mld. Kč	%	mld. Kč	%
SITC 0	14.1	6.7	24.1	5.7	57.1	3.9	105.2	4.4
SITC 1	3.2	1.5	4.0	0.9	7.5	0.5	12.7	0.5
SITC 2	15.3	7.3	21.2	5.0	41.0	2.8	64.1	2.7
SITC 3	50.1	20.3	40.4	9.5	107.8	7.4	250.2	10.4
SITC 4	1.0	0.4	1.4	0.3	3.8	0.2	4.5	0.2
SITC 5	21.7	10.3	47.5	11.1	164.4	11.4	247.1	10.3
SITC 6	19.9	9.5	70.5	16.5	289.8	20.1	474.5	19.7
SITC 7	67.6	32.3	162.2	38.1	616.3	42.7	994.8	41.3
SITC 8	15.7	7.5	52.9	12.4	152.7	10.5	251.3	10.4
SITC 9	0.3	0.1	1.8	0.4	0.4	0.0	2.0	0.1
Dovoz celkem	208.9	100.0	426.0	100.0	1440.8	100.0	2406.4	100.0

Pramen: ČSÚ. Časové řady. Česká republika od roku 1989 v číslech. [on-line]. Vlastní dopočty.

Ráda bych se zmínila o vývoji dovozu skupiny tržních výrobků členěných podle druhu materiálu (SITC6). V období 1993-1998 podíl jejich dovozu mírně rostl a během šesti let stoupl z 16,6% na 20,9%. Největší podíl v této třídě měly kovové a textilní výrobky (vyjma oděvu), pneumatiky a ocelářská produkce.⁷⁴

V druhé polovině devadesátých let země stále cítila poměrně výraznou potřebu ve vysokých technologiích (zejména elektrotechnice, letecké technice, stroje pro průmysl) a proto dovoz HTP v roce 1998 představoval 12% celkového dovozu.

Během sledovaného období celkový dovoz se zvýšil téměř dvanáctkrát z 208, 9 mld. Kč na 2406,4 mld. Kč, zatímco dovoz zbožové třídy SITC 7 se zvětšil téměř patnáctinásobně a dosáhl hodnoty 994, 8, mld. Kč. Dalšími zbožovými třídami s velkým podílem na dovozu během celého období byly SITC 3, SITC 5, SITC 6, SITC 8.

Česká republika je relativně malým státem a potřebuje dovoz mnoha surovin ze zahraničí. Poptávka po zbožové třídě SITC 3 je v rostoucím trendu a proto dovoz minerálních paliv a maziv v roce 2008 se zvýšil šestinásobně na 250, 2 mld. Kč oproti roku 1993 (40,4 mld. Kč).

⁷⁴ TOMŠÍK, V. Vyrovnávací procesy platební bilance a analýza vývoje zahraničního obchodu České republiky. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 2000

2.3 Vývoj teritoriální struktury zahraničního obchodu

Po roce 1989 došlo k výrazným změnám v teritoriální struktuře zahraničního obchodu a jeho značné přeorientaci. Podíl obchodu s bývalým Sovětským svazem a jinými centrálně plánovanými ekonomikami se razantně snížil, i když země východního bloku zůstávaly dost významnými obchodními partnery. Zvýšil se podíl obchodu s vyspělými zeměmi, i když vstup na západní trhy byl dost obtížný.

Souhlasila bych se Spěvákem (2003)⁷⁵, že potřeba rychlé teritoriální přeorientace po roce 1989 spolu s potřebou okamžitých strukturálních změn v obchodě i výrobě patřily k hlavním faktorům, které vedly k propadu obchodní bilance. Československo ztratilo svá východní odbytiště v podobě trhů zemí RVHP. Situaci komplikovaly transformační recese a zhoršení směnných relací mezi zeměmi východního bloku, a také přemístění obchodních zájmů směrem k západním odbytištím.⁷⁶

Podíl obchodu s vyspělými ekonomikami na celkovém zahraničním obchodu měl rostoucí tendenci, a proto závislost českého obchodu na stavu ekonomik západních zemí se také zvyšovala. Proto recese západu negativně ovlivnila zejména obchod s technicky náročnými výrobky (pokles podílu strojů ze 44,4% v 1989 na 27,6%)

Dalo by se říct, že vzájemné obchodní vztahy mezi Československem a jeho starými a novými obchodními partnery ovlivňovala celá řada faktorů. Mezi faktory způsobující snížení obchodní spolupráce patřily číselné změny v obecných podmínkách pro provedení mezinárodních obchodních operací, změna právního rámce, provedení restriktivních měnových a fiskálních opatření. Musíme si pamatovat, že v době změn na začátku transformace země s přechodnou ekonomikou se ocitly v situaci platebních potíží, což snižovalo jejich důvěryhodnost pro obchodní partnery.

Československo chtělo přeorientovat svůj obchod na partnery z vyspělého světa, ale tomu existovalo několik překážek. Negativně ovlivňoval konkurenceschopnost země ten fakt, že do roku 1989 komoditní struktura exportu byla orientována na zemi RVTP, či požadavky na náročnost výrobků a zboží byly obecně nižší, než požadavky a standardy vyspělých zemí. V roce 1991 došlo k rozpadu RVHP a zároveň k rozpadu východních trhů, což posílilo potřebu přeorientace zahraničního obchodu na západní vyspělé ekonomiky. Potřeba přeorientace na západní trhy byla zároveň posílena velkou poptávkou po západním zboží v Československu

⁷⁵ SPĚVÁČEK, V. a kol. Transformace české ekonomiky : politické, ekonomické a sociální aspekty. Praha : Linde, 2002. 80-86131-32-7.

⁷⁶ ŽÍDEK, L. Transformace české ekonomiky. 1989-2004. 1. vyd. Praha: C. H.Beck, 2006. 304 s. ISBN 80-7179-922-X

stejně jako i v jiných bývalých centrálních ekonomikách.⁷⁷ Například už v roce 1991 československý vývoz do dřívějších centrálně plánovaných ekonomik se snížil o 37% oproti roku 1989. Do roku 2001 obchodní bilance se státy s vyspělou tržní ekonomikou vykazovala schodek, ale od té doby byla v přebytku.

Obchod s východními trhy na začátku transformace se zatěžoval nutností platit v konvertibilních měnách, přeorientací poptávkových zájmů bývalých odbytišť na západ a jejich transformační recesi, zatímco vstup na západní trhy byl velmi obtížný kvůli faktorům neznalosti těchto trhů, nedostatečné technologické pokročilosti, nevysoké konkurenceschopnosti, existenci ochranných opatření. Do roku 2000 obchodní bilance se státy s vyspělou tržní ekonomikou byla ve výrazném schodku. V roce 1993 výše schodku činila 4,3 mld. Kč., v roce 1996 pasivum této dílčí obchodní bilance dosáhl svého historického maxima ve výši 115,4 mld. Kč, a už počínaje rokem 2000 aktivum bilance s touto skupinou zemí vykazoval rostoucí tendenci a v roce 2008 dosáhl hodnoty 424,1 mld. Kč.

Překvapivě nízký podíl na českém zahraničním obchodu mají rozvojové země. Bilance s rozvojovými zeměmi vykazovala přebytek až do roku 1996, kdy její saldo kleslo do výše -5 mld. Kč. Schodek se každoročně prohluboval, v roce 2003 dosáhl hodnoty -66, 495 Kč a v roce 2009 výši -45, 3 Kč. Významnější položku představuje obchod s evropskými zeměmi s tranzitivní ekonomikou a zeměmi SNS. Podíl obchodu s touto skupinou zemí na začátku transformace byl výrazný, avšak pak začal klesat a vyvíjel se nerovnoměrně. Skupina zemí s tranzitivní a státní ekonomikou měla nejmenší podíl na obchodu s Českou republikou a Československem.

V roce 1990 dovoz z vyspělých zemí s tržní ekonomikou měl hodnotu 84,143 mld. Kč, která se už v roce 1993 zvýšila na 274,728 mld. Kč, a v roce 2003 hodnota dovozu dosáhla 986,381 mld. Kč. Státy EU vždycky měly významný podíl jak na českém vývozu, tak i na dovozu. V roce 1993 podíl států EU 27 na celkovém vývozu stanovil přibližně 80% a hodnota vývozu činila 333,4 mld. Kč. V roce 2008 jejich podíl stanovil 85% s hodnotou vývozu 2 107,9 mld. Kč. ???

Pro teritoriální strukturu zahraničního obchodu České republiky (Československa) je charakteristická vysoká koncentrace vývozu a dovozu do čtyř sousedních zemí (Německo, Slovensko, Rakousko a Polsko.) Německo je tradičně nejvýznamnějším obchodním partnerem s největším podílem na vývozu a dovozu. Obchod s Německem má pozitivní vliv na celkovou obchodní bilanci České republiky, stejně jako obchod s Rakouskem a řadou dalších zemí.

⁷⁷ ŽÍDEK, L. Transformace české ekonomiky. 1989-2004. 1. vyd. Praha: C. H.Beck, 2006. 304 s. ISBN 80-7179-922-X

Výrazně negativně ovlivňují obchodní bilanci České republiky Rusko, Čína, Japonsko. Tyto země mají významný podíl na dovozu do České republiky.

2.4 Vývoj konkurenceschopnosti

Konkurenceschopnost Československa a potom České republiky po liberalizaci zahraničního obchodu byla jednou z determinant ekonomického růstu. Myslím si, že podstatu mezinárodní konkurenceschopnosti dobře popisuje táto citace: „Mezinárodní konkurenceschopnost ekonomiky je pojem, který vyjadřuje syntetickým způsobem schopnost země proniknout se svým obchodovatelným zbožím a službami na zahraniční a světové trhy a z takové mezinárodní směny získat (realizovat) komparativní výhody. Nejde tedy o úzce vymezený jev, který by bylo možno měřit nějakým konkrétním ukazatelem nebo skupinou ukazatelů, ale spíše o komplexní skutečnost, jejíž některé složky lze vhodně kvantifikovat, jiné však nikoliv – a to proto, že jsou kvalitativní a bezprostředně neměřitelné povahy.” (Plchová, 2009)⁷⁸ Hodnocením konkurenceschopnosti země se zabývá řada organizací, jako například Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj, Světové ekonomické fórum (World Economic Forum, WEF), ale i Rada pro českou konkurenceschopnost.

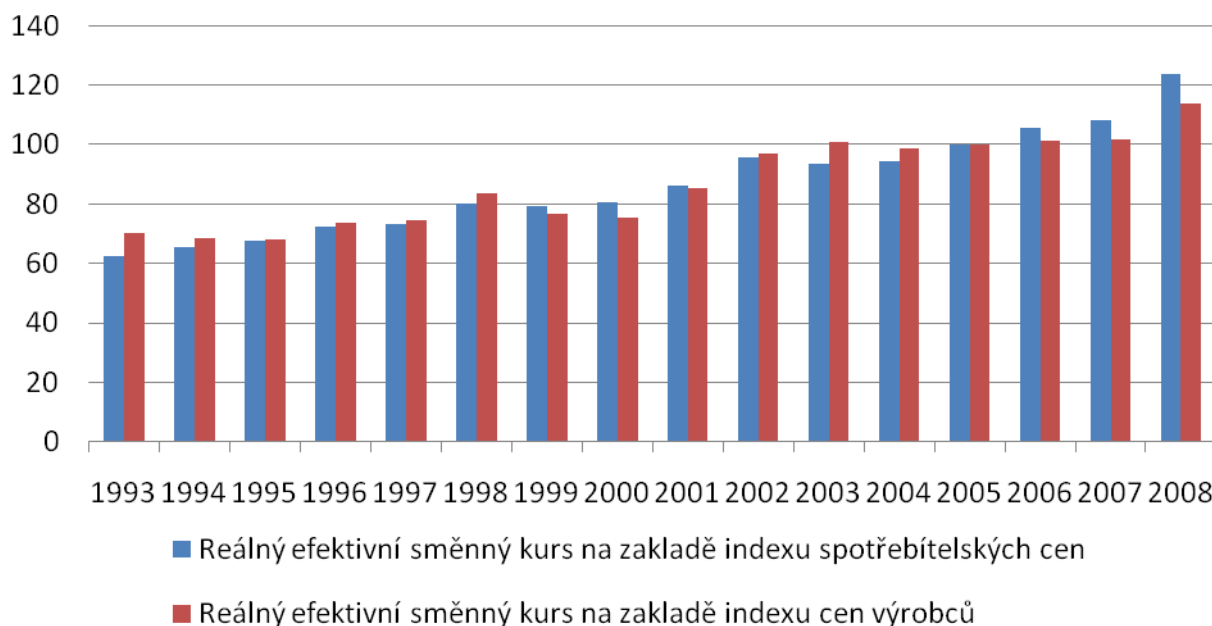
Pomocí grafů a výpočtů se pokusím vytvořit představu o vývoji konkurenceschopnosti země vzhledem k hlavním konkurentům na mezinárodních trzích od roku 1993 do roku 2008. Pro svoji analýzu jsem si vybrala statistiky OECD až do roku 2008 včetně a budu sledovat změnu indexu reálných efektivních směnných kurzů na základě indexů spotřebitelských cen a cen výrobců. Ukazatele na základě indexu spotřebitelských cen a cen výrobců se liší mírou spolehlivosti, ale je dost těžko posoudit který index má větší vypovídající schopnost. Proto jsem se rozhodla pro větší průhlednost zahrnout do grafu oba indikátory. Jako pramen jsem použila statistiky OECD, ve kterých bohužel údaje do roku 1993 nejsou k dispozici. Základem pro výpočty slouží ukazatele reálného efektivního směnného kurzu od roku 2005.

Podíváme-li se do diagramy (Obrázek 4), vidíme, že reálný efektivní směnný kurz v obou případech vykazuje rostoucí tendenci vyjma několika let. Toto svědčí o trendu zdražování českých vývozů, což by mělo zpomalovat tempo jejich růstu kvůli posílení domácí měny. Potvrzení této negativní korelace nacházíme v údajích ČSÚ (viz Příloha 1).

⁷⁸ PLCHOVÁ, B.: Vybrané aspekty vývoje konkurenceschopnosti České republiky 2009. [online].[cit. 2011-05-01]. <http://www.vse.cz/aop/pdf/188.pdf>

Obrázek 4 Realný směnný kurz

2005=100

Pramen: Statistiky OECD. [on-line]

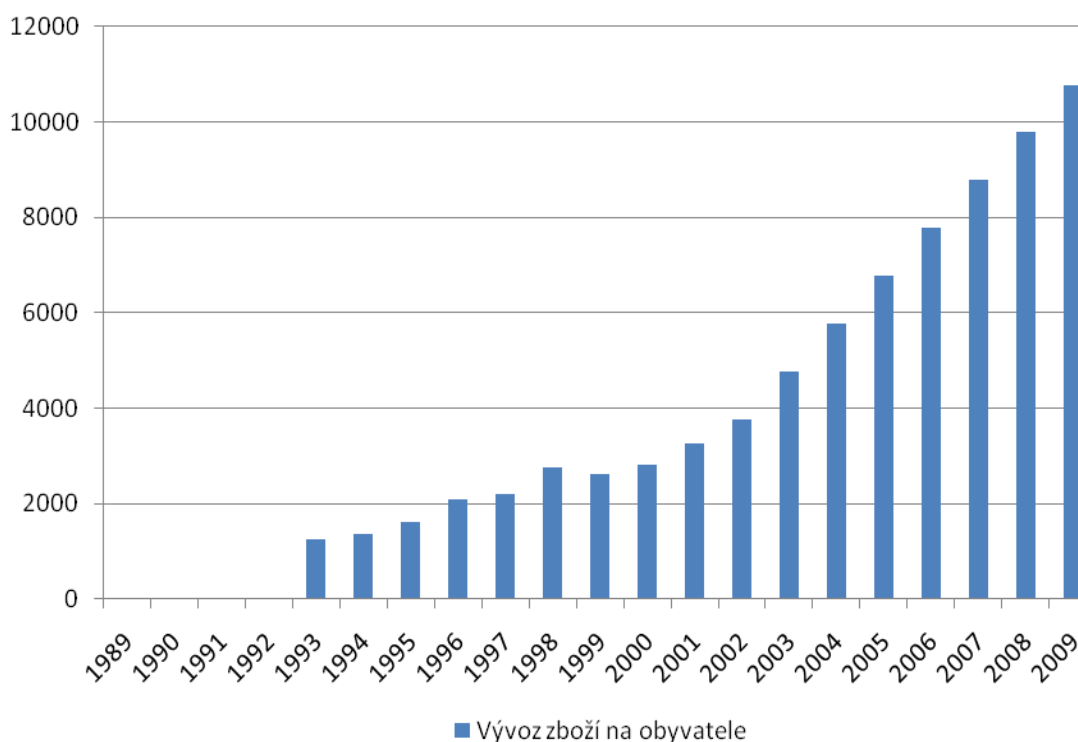
Reálný směnný kurz na základě indexu spotřebitelských cen vykazuje rostoucí trend s výjimkou roku 1999 a 2003, kdy indikátor mírně klesal a pak pokračoval ve svém růstu až do roku 2003. Od roku 2004 reálný směnný kurz na základě indexu spotřebitelských cen zase roste. Reálný směnný kurz na základě indexu cen výrobců se trochu liší ve svém vývoji a mírně klesá v letech 1993, 1994 a 1995, 1999, 2000 a pak zase v roce 2004 hned po vstupu do EU. Růst ukazatelů ilustruje ztrátu konkurenceschopnosti české ekonomiky a relativní zhodnocení koruny. Bohužel nemůžeme plně se spolehnout na analýzu vývoje reálných směnných kurzů na základě cen indexu spotřebitelských cen a na základě cen výrobců, protože oba ukazatele podléhaly v procesu transformace různým zkreslujícím vlivům, a proto bych chtěla tyto ukazatele použít jenom pro základní přehled.

2.5 Vývoj intenzity zahraničního obchodu

Pojem intenzita zahraničního obchodu se shoduje s pojmem míry otevřenosti ekonomiky. V této podkapitole bych se chtěla soustředit na vývoji intenzity zahraničního obchodu československé a české ekonomiky. Hodně autorů mluví o tzv. autarkii ekonomiky Československa za podmínek centrálního plánování. Plchová uvádí, že k autarkii vedlo postavení zahraničního obchodu, nízká míra otevřenosti ekonomiky, podceněny význam vnějších

ekonomických vztahů. Za autarkní je označována ekonomika bez vnějších ekonomických vztahů.⁷⁹ Klaus souhlasí s určitou mírou autarkie československé ekonomiky a označuje ji slovem „poloautarkní“. Správnost tohoto tvrzení bych si dovolila podložit nízkým ukazatelem otevřenosti ekonomiky vyjádřeným podílem exportu ku HDP, který v roce 1987 činil 19,4%.⁸⁰

Obrázek 5 Vývoz zboží na obyvatele (v USD)

Pramen: Statistiky OECD. [on-line]

Od roku 1993 míra otevřenosti české ekonomiky vykazovala rostoucí tendenci. Míru intenzity zahraničního obchodu země jsem se rozhodla zkoumat pomocí údajů OECD a znázornit její vývoj v následujícím grafu (viz Obrázek 5). Pro tento účel jsem vybrala ukazatel objemu vývozu v USD na jednoho obyvatele, jehož údaje jsou k dispozici ve statistikách OECD od roku 1993 do roku 2009 včetně. Z grafu je zřejmé stabilní zvyšování míry otevřenosti ekonomiky České republiky během zmíněného období, vyjma roku 1999.

V průběhu sledovaného období ukazatel vývozu zboží na obyvatele se zvýšil více než osmkrát a dosáhl hodnoty 10 779 USD na obyvatele v roce 2009 (v roce 1993 jenom 1 247 USD na obyvatele), což svědčí o výrazném zvýšení konkurenceschopnosti země. Sledovaný indikátor udává vyšší intenzitu zahraničního obchodu České republiky v porovnání například s Polskem

⁷⁹ PLCHOVÁ, B. a kol., Zahraniční obchod. Praha: Bankovní institut, 1996

⁸⁰ ŽÍDEK, L. Transformace české ekonomiky. 1989-2004. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2006. ISBN 80-7179-922-X

(vice než třikrát vyšší hodnoty v roce 2000, 2007), ale mnohem nižší míru otevřenosti v porovnání s Rakouskem (třikrát nižší hodnota v roce 2000 a téměř dvakrát nižší hodnota v roce 2007).⁸¹

Ten fakt, že míra otevřenosti ekonomiky téměř ve všech letech vykazovala rostoucí tendenci, považovala bych za důkaz dobré adaptability českých podniků k měnícím se požadavkům trhu.

Česká tisková kancelář (ČTK) v říjnu roku 2004 zveřejnila informaci, že podle ukazatele podílu obratu na HDP země "ČR svým podílem dovozu a vývozu se řadí mezi 12 nejotevřenějších ekonomik ve světě".(ČTK, 2004) Z tohoto tvrzení vyplývá, že míra otevřenosti České republiky nezaostává za srovnatelně velkými západními vyspělými ekonomikami. Větší míra otevřenosti české ekonomiky může být příznivě ovlivněna privatizačním procesem, efektem investic do technologií a vlivem přímých zahraničních investic.⁸²

2.6 Vývoj reálných směnných relací

Pomocí indexu reálných směnných relací⁸³ jsem analyzovala dopad vývoje zahraničního obchodu na domácí ekonomiku a změnu kupní síly vývozu v souvislosti s vývojem cen v zahraničním obchodě země. Ukazatel reálných směnných relací (anglicky Terms of Trade, TT) je dán poměrem časového cenového indexu vývozu k časovému cenovému indexu dovozu (Ji 1995 st 28)

$$TT = P_{ex} / P_{im},$$

kde P_{ex} je cenovým indexem vývozu a P_{im} - cenovým indexem dovozu

Z aktuálních webových stránek ČSÚ jsem čerpala údaje o směnných relacích a indexech dovozu a vývozu od roku 1995 do roku 2009. Z tabulky č. vyplývá, že negativní směnné relace byly zachyceny hlavně v letech 1995, 2005, 2006, 2008, což svědčí o zhoršení cenových podmínek v zahraničí. V dalších letech se směnné relace vyvíjely pozitivně, což znamenalo určité zvýhodnění stavu země vyplývající z vývoje cen v zahraničním obchodě. K tomuto závěru jsem došla porovnáním hodnot směnných relací. Tak, hodnoty převyšující 100 ukazují na příznivý vývoj TT, zvýhodnění dané země a pozitivní dopad na ekonomiku. Hodnoty nižší než 100 svědčí o negativním vývoji. Údaje o předchozích letech jsem čerpala z publikace Jirgese a Plchové od roku 1995, kde autoři uvádí vývoj TT od roku 1975 do roku 1992. Na začátku devadesátých let pozorujeme pokles indexu TT, což svědčí o klesající konkurenceschopnosti

⁸¹ KUBIŠTA, V. a kol.: Mezinárodní ekonomické vztahy. 1. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-191-5

⁸² Totéž.

⁸³ Směnná relace je poměrem vývozních cen a dovozních cen

Československa vůči zahraničí, přetrvávající do posledního roku existence Československa. Faktor zhoršení směnných relací výrazně negativně ovlivňoval efektivnost ekonomiky a vytvářel potíže pro vyrovnávání platební bilance, ale po roce 1993 pozorujeme jejich pozitivní vývoj, což svědčilo o příznivých tendencích růstu konkurenceschopnosti země. Údaje za období 1992-1995, které uvádí pan Židek (2006)⁸⁴, nám dávají možnost zachytit meziroční pozitivní vývoj směnných relací České republiky v letech 1993 a 1995⁸⁵. Tak například v roce 1994 díky růstu průměrných vývozních cen hodnota vývozu se zvýšila o 15,3 mld. Kč meziročně.

Tabulka 5 Směnné relace a indexy fyzického objemu zahraničního obchodu

Rok	Směnné relace	Indexy dovozu		Indexy vývozu	
		v běžných cenách	ve stálých cenách	v běžných cenách	ve stálých cenách
1995	97.7	53.4	60.7	50.5	58.7
1998	106.7	73.3	81.4	74.5	77.6
1999	101.4	77.6	82.2	81.1	84.7
2001	101.8	111.2	113.6	113.3	113.6
2002	103.2	106.3	118.3	112.0	120.4
2003	104.6	115.5	128.6	122.4	130.4
2004	100.7	125.7	123.1	121.4	119.7
2005	97.6	108.5	112.0	104.6	105.3
2006	99.1	114.8	116.3	115.0	115.5
2007	102.0	115.6	114.7	113.6	115.0
2008	98.8	99.8	105.0	100.6	104.6
2009 ¹⁾	102.8	86.2	86.1	82.3	84.6

1) předběžné údaje

Pramen: Český statistický úřad. Statistiké ročenky České republiky za rok 2004, 2010. [on-line]

⁸⁴ ŽÍDEK, L. Transformace české ekonomiky. 1989-2004. 1. vyd. Praha: C. H.Beck, 2006. 304 s. ISBN 80-7179-922-X

⁸⁵ JIRGES, T., PLCHOVÁ, B., Zahraniční obchod a národní hospodářství České republiky. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 1995. 80-7079-867-X

Závěry

Proces přechodu z centrálně řízeného hospodářství na tržní je v historii České republiky unikátním obdobím. Je docela složité určit, kdy přesně skončila transformace a zda je vůbec dovršena. Souhlasila bych s myšlenkou Václava Klause o dvou složkách transformace – evoluční a revoluční. Zatímco revoluční složka je krátkodobá a podle mého názoru byla ukončena ještě v první polovině devadesátých let, řekla bych, že evoluční složka transformace stále trvá a spočívá v přirozených změnách, které i dnes můžeme pozorovat v ekonomickém dění České republiky. Proto jsem ve své práci zkoumala období od roku 1990 do roku 2009, i když se ve své analýze jednotlivých aspektů vývoje zahraničního obchodu občas opírám o statistické údaje pouze do roku 2008 a to z důvodu absence spolehlivých informací o roce 2009. Bohužel definitivní údaje za roky 2010 a 2011 jsem nedokázala nalézt.

I když transformaci české ekonomiky hodnotím jako celkem úspěšnou, natolik složitý proces se však nemohl uskutečnit úplně hladce a samozřejmě se vyskytovaly určité problémy a překážky. Transformace české ekonomiky měla jak řadu pozitivních, tak i negativních stránek.

Rostoucí vliv na českou ekonomiku měl vývoj zahraničního obchodu v důsledku jeho liberalizace. Tento vliv se stále zesiloval a zahraniční obchod se postupně stával jedním z hlavních determinantů ekonomického růstu. Obrat zahraničního obchodu od prvního roku transformace do roku 2009 vzrostl více než devětkrát (o 3679,6 mld. Kč). Obchodní bilance se dostala do dlouhodobého přebytku a dosáhla svého historického maxima v roce 2009 (149,6 mld. Kč). Ukazatel krytí dovozu vývozem od roku 2005 vždy má hodnotu větší než 100%. Za silnou stránku liberalizace zahraničního obchodu považuji zaprvé rychlost jejího provedení, velmi promptní vytvoření sice nedokonalého, ale nutného právního rámce pro demonopolizaci zahraničního obchodu (přijetí zákona č. 113/1990 Sb), změnu struktury vlastnictví či uvolnění podmínek pro podnikání. Neposlední roli v tom hrála rychlá liberalizace cen a také to, že vláda dokázala udržet inflaci na přijatelné úrovni. Považuji za účinnou i kurzovou politiku na počátku transformace, a to hlavně díky dočasnému efektu zvýhodňování domácích výrobců a zvýšení jejich cenové konkurenceschopnosti.

Jako slabou stránku hodnotím výchozí podmínky Československa pro transformaci a liberalizaci zahraničního obchodu. K nim patří vysoká orientace obchodu na východní trhy, srovnatelně nízká konkurenceschopnost domácích výrobců, nedostatečná technologická pokročilost a další. Taková výchozí situace na jedné straně vyvolala silný impuls pro rychlé změny a tím urychlila proces transformace, ale na druhé straně negativně působila na vnější rovnováhu. A v prvních letech transformace konkurenceschopnost země byla srovnatelně nízká.

Silnou stránkou je však ten fakt, že se Česká republika dokázala úspěšně přeorientovat na západní trhy a vyspělé ekonomiky si rychle vybojovaly dominující podíl na celkovém zahraničním obchodě. Obchod s vyspělými tržními ekonomikami pozitivně ovlivňuje platební bilanci české republiky. Saldo obchodní bilance s vyspělými tržními ekonomikami v roce 2009 dosáhlo výši 436,3 mld. Kč při celkovém saldu v hodnotě 149,6 mld. Kč. Podíváme-li se na obchod zeměmi, které nyní patří do Evropské unie (EU 27), uvidíme, že obchodní bilance vykazuje přebytek už od roku 1998 a její saldo se neustále zvyšuje. Od roku

Pozitivně hodnotím i vývoj celkové obchodní bilance České republiky od roku 2005. Rok 2005 byl rokem přelomovým, kdy se obchodní bilance země dostala do dlouhodobého přebytku. Rostoucí tendenci dlouhodobě vykazoval obrat zahraničního obchodu, který však v letech světové ekonomické krize začal klesat. Analyzující vývoj ukazatele krytí dovozu vývozem, který vykazoval rostoucí tendenci od roku 2005, očekávám, že tento indikátor bude růst i v následujících letech. Hodnotím to jako pozitivní faktor zlepšení platební bilance České republiky.

Podle mého názoru určitou chybou vlády bylo opožděné uvědomění si, že je zapotřebí větší podpora konkurenční schopnosti českého vývozu už v prvním roce transformace. Podle “Scénáře ekonomické reformy” podpora exportu měla být uskutečněna jenom přes devalvaci domácí měny a liberalizací zahraničněobchodních aktivit. Myslím, že taková proexportní opatření, jako zřízení agentury EGAP, mohla být provedena už v roce 1990 a měla být rozsáhlejší.

Velmi pozoruhodným aspektem dopadu vývoje zahraničního obchodu na českou ekonomiku je vývoj její míry otevřenosti. Intenzitu zahraničního obchodu jsem zkoumala podle ukazatelů vývozu zboží na obyvatele (v USD) a téměř ve všech letech byla patrná rostoucí tendence. Během transformace se míra otevřenosti české ekonomiky značně zvýšila, stejně jako konkurenceschopnost země. Sledovaný ukazatel míry otevřenosti české ekonomiky se zvýšil více než osmkrát v roce 2009 v porovnání s rokem 1993. Podle mého názoru bude v budoucnu intenzita zahraničního obchodu České republiky pokračovat ve svém růstu.

Liberalizaci zahraničního obchodu považuji za celkem úspěšnou a myslím, že hlavní její cíl - propojit vnitřní trh se zahraničím a posílit vliv zahraničního obchodu na dynamiku a strukturu vývoje celé české ekonomiky - byl splněn.

Literatura

1. MĚCHÝŘ, J. Velký převrat či snad revoluce sametová? Praha: Progetto. 1999. ISBN 80-86366-00-6
2. ŠVEJNAR, J., UVALIC, M. Research Paper No. 2009/17 The Czech Transition. The Importance of Microeconomic Fundamentals. Helsinki: UNU World Institute for Development Economics Research, 2009[on-line] [cit.15.04.2011]
www.wider.unu.edu
3. ŽÍDEK, L. Transformace české ekonomiky. 1989-2004. 1. vyd. Praha: C. H.Beck, 2006. 304 s. ISBN 80-7179-922-X
4. PLCHOVÁ, B.: Vybrané aspekty vývoje konkurenceschopnosti České republiky 2009. [online].[cit. 2011-05-01]. <http://www.vse.cz/aop/pdf/188.pdf>
5. KUBIŠTA, V. a kol.: Mezinárodní ekonomické vztahy. 1. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-191-5
6. HOLMAN, R., Transformace české ekonomiky v komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy. Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, 2000. ISBN 80-902795-6-2
7. Metodika. Zahraniční obchod [online].[cit. 2011-05-01].
<http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/zo>
8. KLAUS, V. Ekonomické texty. Demontáž centrálně plánované ekonomiky a cíle transformace.Praha. 2001. [on-line] [cit.15.04.2011]
<http://www.klaus.cz/clanky/1085>
9. ŠULC, Z., Vize a skutečnost české transformace. K historii o sporů o strategii přechodu k tržní ekonomice 1989-1999. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2002
10. „Scénář ekonomické reformy“ od 30. srpna 1990. Federální shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky, VI. volební období. [on-line] [cit.14.04.2011]
<http://www.psp.cz>
11. SPĚVÁČEK, V. a kol. Transformace české ekonomiky : politické, ekonomické a sociální aspekty. Praha : Linde, 2002. 80-86131-32-7.

-
12. JIRGES, T., PLCHOVÁ, B., Zahraniční obchod a národní hospodářství České republiky. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 1995. 80-7079-867-X
 13. ČIHÁK, M.: Přednáška. Pravidla v české hospodářské politice. Sborník č. 1 "Ekonomika, právo a politika". Praha: centrum pro ekonomiku a politiku, 1999.[on-line] [cit.17.04.2011] <http://www.cepin.cz/>
 14. SCHWARZ, J., Članky. Transformace, reforma a třetí cesta. Praha: Liberalni institut, 2003 [on-line] [cit.15.04.2011] <http://www.libinst.cz/>
 15. Nykryn, J., Zahraniční obchod ČSSR. Praha : Svoboda, 1988
 16. JIRGES, T., PLCHOVÁ, B., Zahraniční obchod a národní hospodářství České republiky. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 1996. 80-7079-967-6
 17. JIRGES, T., PLCHOVÁ, B., Zahraniční obchod a národní hospodářství České republiky. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 1995. 80-7079-867-X
 18. PLCHOVÁ, B. a kol., Zahraniční obchod. Praha: Bankovní institut, 1996
 19. Česká tisková kancelář. Pořady. [on-line] [cit.20.04.2011] www.ctk.cz
 20. Český statistický úřad. Statistické ročenky České republiky. [on-line][cit.24.04.2011] http://czso.cz/csu/redakce.nsf/i/statisticke_rocenky_ceske_republiky
 21. TOMŠÍK, V. Príliv zahraničného kapitálu, režim devízového kurzu, vyrovnávací procesy platební bilance a autonomie monetární politiky ČR v letech 1993-1996. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 1997
 22. TOMŠÍK, V. Vyrovnávací procesy platební bilance a analýza vývoje zahraničního obchodu České republiky. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 2000
 23. Zahraniční obchod ČSFR v roce 1992 (s údaji za Českou republiku a Slovenskou republiku). Praha: ČSÚ, 1994.
 24. Zahraniční obchod České republiky, 1996. Praha: ČSÚ a MPO:1997.
 25. Zahraniční obchod České republiky, 1995. Praha: ČSÚ a MPO:1996.
 26. ČECH, P., Rozhovory pro media. [on-line] [cit.20.04.2011] www.cnb.cz
 27. Ministerstvo financí České republiky. Članky. [on-line] [cit.01.05.2011] www.mfcr.cz

-
28. Český statistický úřad. Časové řady. Česká republika od roku 1989 v číslech. [on-line] [cit.24.04.2011] http://czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr_od_roku_1989#06
 29. Statistiky OECD. [on-line] [cit.22.04.2011] <http://stats.oecd.org/>

Seznam tabulek

Tabulka 1: Státní rozpočet v letech 1990 – 1992.....	26
Tabulka 2: Danová kvóta v CR 1993-2001.....	27
Tabulka 3: Komoditní struktura vývozu Československa a České republiky podle tříd mezinárodní klasifikace SITC v letech 1991, 1993, 2003 a 2008 (v mld. Kč, běžné ceny)	43
Tabulka 4: Komoditní struktura dovozu Československa a České republiky podle tříd mezinárodní klasifikace SITC v letech 1991, 1993, 2003 a 2008 (v mld. Kč, běžné ceny)	44
Tabulka 5: Směnné relace a indexy fyzického objemu zahraničního obchodu.....	51

Seznam obrázků

Obrázek 1: Vývoj podílu hrubé přidané hodnoty dle vlastnictví v České republice (v %)	29
Obrázek 2 : Zahraníční obchod ČR s Německem	38
Obrázek 3: Podíl "High Technology Products" na celkovém zahraničním obchodu České republiky	42
Obrázek 4: Realný směnný kurz	48
Obrázek 5: Vývoz zboží na obyvatele (v USD)	49

Seznam příloh

Příloha 1: Zahraniční obchod České republiky.....	60
Příloha 2: Bilance zahraničního obchodu České republiky (v mld. Kč).....	61
Příloha 3: Obrat zahraničního obchodu České republiky (v mld. Kč).....	61
Příloha 4: Zahraniční obchod České republiky – teritoriální hledisko, 2001 – 2009.....	62
Příloha 5: Zahraniční obchod České republiky – teritoriální hledisko (EU 27), 2001 – 2009.....	63
Příloha 6: Vývoz České republiky podle tříd mezinárodní klasifikace SITC.....	64
Příloha 7: Dovoz České republiky podle tříd mezinárodní klasifikace SITC.....	65
Příloha 8: Obchod se zbožím třídy SITC 7.....	65

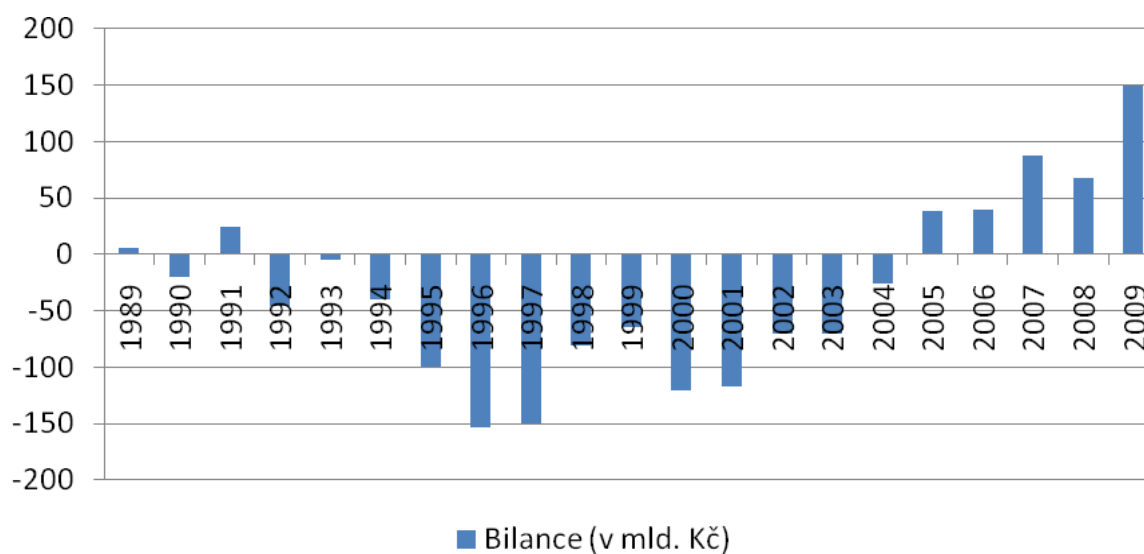
Přílohy

Příloha 1 Zahraniční obchod České republiky

	Obrat	Vývoz	Dovoz	Bilance	Změna proti předchozímu roku v %		Krytí dovozu vývozem v %
	v mld. Kč				vývoz	dovoz	
1989	427.5	216.5	211	5.5	.	.	102.6
1990	448	214.1	233.9	-19.8	-1.1	10.9	91.5
1991	442.4	233.6	208.8	24.8	9.1	-10.8	111.9
1992	541.5	248.1	293.4	-45.3	6.2	40.5	84.6
1993	847.7	421.6	426.1	-4.5	69.9	45.2	98.9
1994	957.2	458.8	498.4	-39.4	8.8	17	92.1
1995	1,231.90	566.2	665.7	-99.5	23.4	33.6	85
1996	1,356.30	601.7	754.6	-153	6.3	13.3	79.7
1997	1,569.00	709.3	859.7	-150.4	17.9	13.9	82.5
1998	1,748.70	834.2	914.5	-80.3	17.6	6.4	91.2
1999	1,882.00	908.8	973.2	-64.4	8.9	6.4	93.4
2000	2,363.00	1,121.10	1,241.90	-120.8	23.4	27.6	90.3
2001	2,653.70	1,268.10	1,385.60	-117	13.1	11.6	91.5
2002	2,580.60	1,254.90	1,325.70	-70.8	-1.2	-4.3	94.7
2003	2,811.60	1,370.90	1,440.70	-69.8	9.3	8.7	95.2
2004	3,471.80	1,722.70	1,749.10	-26.4	25.7	21.4	98.5
2005	3,698.60	1,868.60	1,830.00	38.6	8.5	4.6	102.1
2006	4,249.40	2,144.60	2,104.80	39.8	14.8	15	101.9
2007	4,870.50	2,479.20	2,391.30	87.9	15.6	13.6	103.7
2008	4,880.20	2,473.70	2,406.50	67.2	-0.2	0.6	102.8
2009	4,127.60	2,138.60	1,989.00	149.6	-13.5	-17.3	107.5

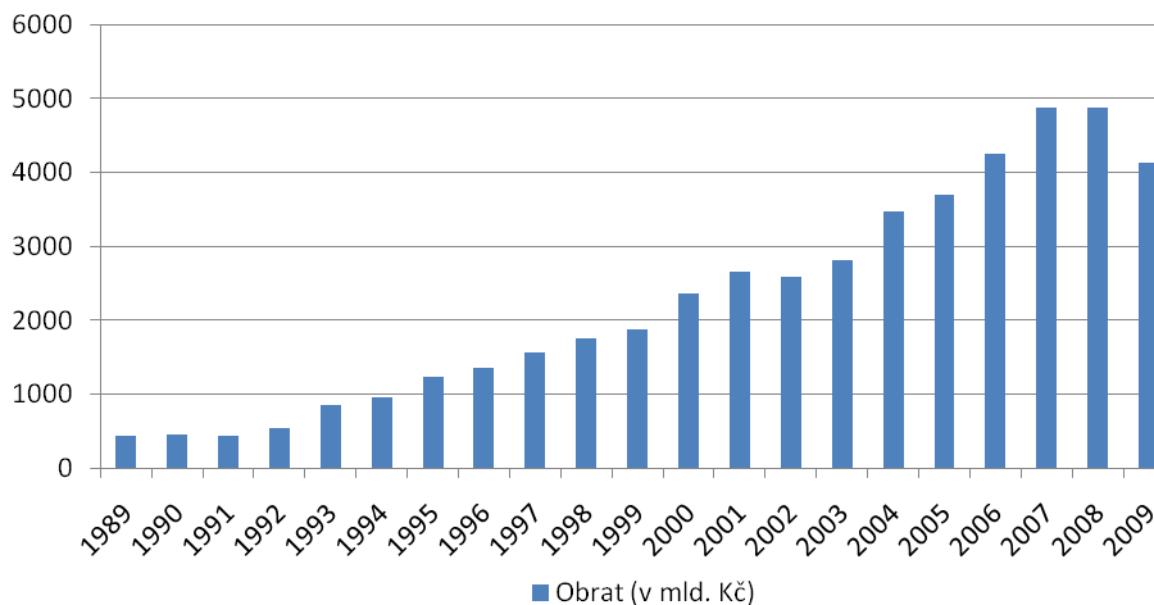
Pramen: ČSÚ, MPO. Časové řady. [on-line] Vlastní výpočty.

Příloha 2 Bilance zahraničního obchodu České republiky (v mld. Kč)

Pramen: ČSÚ, MPO, Časové řady. [on-line] Vlastní výpočty.

Příloha 3 Obrat zahraničního obchodu České republiky (v mld. Kč)

Pramen: ČSÚ, MPO.Časové řady. [on-line] Vlastní výpočty.

Příloha 4 Zahraniční obchod České republiky – teritoriální hledisko, 2001 – 2009

ZAHRANIČNÍ OBCHOD									
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009*)
Vývoz celkem (mld. Kč FOB)	1,385.6	1,254.9	1,370.9	1,722.7	1,868.6	2,144.6	2,479.2	2,473.7	2,138.6
Vyspělé tržní ekonomiky	1,163.7	1,146.9	1,262.6	1,598.0	1,714.2	1,967.9	2,259.1	2,241.4	1,935.0
z toho: EU 27	1,031.4	1,063.6	1,183.1	1,500.8	1,597.5	1,837.1	2,113.6	2,107.9	1,812.0
z toho: Německo	464.1	457.1	507.2	623.1	628.5	685.0	762.3	759.7	694.5
Slovensko	75.9	96.7	109.1	145.5	161.3	180.5	214.8	227.6	186.9
ESVO	36.4	25.8	25.0	27.9	31.2	39.7	50.3	46.8	45.6
Rozvojové ekonomiky	75.4	43.8	39.9	54.3	66.8	69.7	84.7	82.5	92.1
Evropské tranzitivní ekonomiky	5.7	28.1	28.6	18.7	19.3	22.0	26.1	24.4	18.5
SNS	97.4	29.2	28.3	42.1	58.8	73.3	92.4	106.3	75.1
Ostatní	42.6	5.6	7.8	8.0	8.2	10.5	15.9	14.3	17.0
z toho Čína	40.6	4.8	6.8	7.0	7.2	9.0	14.0	13.2	15.9
Dovoz celkem (mld. Kč CIF)	1,268.1	1,325.7	1,440.7	1,749.1	1,830.0	2,104.8	2,391.3	2,406.5	1,989.0
Vyspělé tržní ekonomiky	1,163.6	1,078.4	1,160.8	1,440.0	1,480.1	1,674.1	1,896.0	1,817.3	1,498.7
z toho: EU 27	1,087.4	957.3	1,028.6	1,264.2	1,309.1	1,487.3	1,693.0	1,611.4	1,327.8
z toho: Německo	484.9	430.5	469.3	554.3	550.5	599.4	670.2	643.3	528.6
Slovensko	102.0	69.3	74.7	93.9	99.8	112.8	127.9	133.3	108.6
ESVO	23.2	33.7	35.9	38.4	40.3	43.4	37.3	42.0	38.8
Rozvojové ekonomiky	42.4	96.5	106.4	110.8	104.1	117.3	137.6	145.4	137.4
Evropské tranzitivní ekonomiky	26.7	6.4	8.1	3.2	4.2	6.3	6.5	8.0	6.0
SNS	31.3	79.9	86.7	99.1	142.7	173.3	158.0	213.6	133.9
Ostatní	4.1	63.1	77.0	93.4	96.5	131.4	189.8	217.1	204.9
z toho Čína	3.1	61.3	75.2	91.0	94.1	128.2	185.7	212.5	199.9
Bilance celkem (mld. Kč)	-117.5	-70.8	-69.8	-26.4	38.6	39.8	87.9	67.2	149.6
Vyspělé tržní ekonomiky	-0.1	68.4	101.8	158.0	234.1	293.9	363.0	424.0	436.3
z toho: EU 27	56.0	106.3	154.5	236.6	288.4	349.8	420.7	496.6	484.2
z toho: Německo	20.8	26.7	37.8	68.8	78.0	85.6	92.2	116.3	165.8
Slovensko	26.1	27.4	34.4	51.6	61.5	67.6	86.9	94.2	78.3
ESVO	-13.2	-7.8	-10.9	-10.5	-9.1	-3.7	13.1	4.8	6.8
Rozvojové ekonomiky	-33.0	-52.7	-66.5	-56.5	-37.4	-47.6	-53.0	-62.8	-45.3
Evropské tranzitivní ekonomiky	21.0	21.7	20.5	15.6	15.0	15.6	19.7	16.4	12.5
SNS	-66.1	-50.7	-58.4	-57.0	-83.9	-100.0	-65.7	-107.2	-58.9
Ostatní	-38.5	-57.5	-69.2	-85.3	-88.4	-120.9	-173.9	-202.8	-187.9
z toho Čína	-37.5	-56.5	-68.4	-84.0	-86.9	-119.2	-171.7	-199.4	-184.1
*) definitivní údaje podle uzávěrky k 27. 8. 2010									

Pramen: ČSÚ. Statistické ročenky České republiky. [on-line]

Příloha 5 Zahraniční obchod České republiky – teritoriální hledisko (EU 27), 2001 – 2009

Rok	Obrat	Vývoz	Dovoz	Bilance	Změna proti předchozímu roku v %	
	v mil. Kč				vývoz	dovoz
	Země Evropské unie (EU 27)					
1989	208 130	105,192	102,938	2,254	.	.
1990	239,377	110,670	128,707	-18,037	5.2	25.0
1991	266,374	146,631	119,743	26,888	32.5	-7.0
1992	367,106	178,064	189,042	-10,978	21.4	57.9
1993	659,697	333,433	326,264	7,169	87.3	72.6
1994	760,356	373,645	386,711	-13,066	12.1	18.5
1995	988,555	471,608	516,947	-45,339	26.2	33.7
1996	1,080,348	495,942	584,406	-88,464	5.2	13.0
1997	1,246,048	588,638	657,410	-68,772	18.7	12.5
1998	1,418,001	711,080	706,921	4,159	20.8	7.5
1999	1,550,132	796,312	753,820	42,492	12.0	6.6
2000	1,898,270	965,382	932,888	32,494	21.2	23.8
2001	2,134,709	1,100,085	1,034,624	65,461	14.0	10.9
2002	2,037,719	1,076,670	961,049	115,621	-2.1	-7.1
2003	2,231,081	1,196,871	1,034,210	162,661	11.2	7.6
2004	2,764,999	1,500,796	1,264,203	236,593	25.4	22.2
2005	2,906,656	1,597,541	1,309,115	288,426	6.4	3.6
2006	3,324,330	1,837,052	1,487,278	349,774	15.0	13.6
2007	3,806,630	2,113,649	1,692,981	420,668	15.1	13.8
2008 */	3,719,265	2,107,915	1,611,350	496,565	-0.3	-4.8

Pramen: ČSÚ, MPO. Časové řady. [on-line]

Příloha 6 Vývoz České republiky podle tříd mezinárodní klasifikace SITC

Třídy SITC		1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
		Vývoz v mld. Kč, běžné ceny																	
0	Potraviny a živá zvířata	18,4	20,0	25,1	21,5	27,6	24,1	26,4	28,4	26,3	33,0	34,4	31,1	36,4	47,4	61,1	62,0	71,9	77,9
1	Nápoje a tabák	2,1	1,8	4,6	4,5	4,6	6,2	9,2	9,3	7,8	8,4	8,7	8,6	8,2	8,9	10,6	10,7	14,5	16,4
2	Suroviny nepoužitelné s výjimkou paliv	13,3	16,1	24,2	28,0	29,5	29,0	29,1	29,4	34,3	39,6	38,6	35,1	38,4	47,3	47,2	55,0	64,9	64,6
3	Minerální paliva, maziva a příbuzné materiály	12,8	14,1	23,2	23,0	24,5	27,0	27,1	27,1	26,5	34,2	38,2	36,0	39,4	49,9	57,4	61,8	67,5	84,3
4	Živočišné a rostlinné oleje, tuky a vosky	0,4	0,3	1,0	1,3	0,9	1,0	1,1	1,3	1,0	1,3	1,4	1,0	1,0	1,0	1,8	1,6	2,1	2,8
5	Chemikálie a příbuzné výrobky jinde neuvedené	13,2	22,8	37,6	42,4	52,9	54,3	63,5	65,5	66,9	79,6	81,9	74,7	80,6	104,0	119,0	129,9	144,2	147,3
6	Tržní výrobky tříděné hlavně podle materiálu	65,6	80,1	126,1	139,8	182,8	171,9	193,1	224,8	236,7	285,1	309,1	294,0	316,4	388,5	406,3	445,3	501,1	482,5
7	Stroje a dopravní prostředky	71,0	62,9	122,6	130,7	171,3	197,2	264,0	339,0	385,4	498,4	599,7	623,0	687,2	876,1	949,2	1.141,7	1.343,4	1331,0
8	Průmysl. spotř. zboží	26,7	29,7	56,8	67,1	71,6	90,2	94,8	108,4	123,0	140,5	154,8	149,5	161,5	198,5	215,6	235,9	269,0	265,5
9	Komodity a předměty obchodu jinde nezatříděné	0,0	0,0	0,4	0,5	0,5	0,8	0,8	1,0	0,9	1,0	1,3	1,9	1,8	0,9	0,5	0,7	0,8	1,3

Pramen: Český statistický úřad. Časové řady. Česká republika od roku 1989 v číslech. [on-line]

Příloha 7 Dovoz České republiky podle tříd mezinárodní klasifikace SITC

Třídy SITC		1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
		Dovoz v mld. Kč, běžné ceny																	
0	Potraviny a živá zvířata	14,1	17,9	24,1	30,5	37,1	43,2	44,4	45,9	45,9	50,2	53,7	54,2	57,1	72,1	81,6	89,0	102,9	105,2
1	Nápoje a tabák	3,2	3,9	4,0	5,5	5,3	6,6	9,0	8,0	7,9	7,4	7,3	6,6	7,5	10,7	11,8	13,0	15,7	12,7
2	Suroviny nepoužitelné s výjimkou paliv	15,3	17,1	21,2	23,3	29,7	27,9	32,2	36,2	31,0	39,4	40,0	38,2	41,0	52,9	51,4	57,3	58,3	64,1
3	Minerální paliva, maziva a příbuzné materiály	50,1	45,5	40,4	42,9	52,4	65,6	74,5	60,2	65,3	119,9	125,7	100,2	107,8	122,1	167,6	200,8	191,3	250,2
4	Živočišné a rostlinné oleje, tuky a vosky	1,0	0,8	1,4	1,6	2,0	2,2	2,1	2,8	2,5	2,6	3,1	3,0	3,8	4,2	3,6	3,7	3,3	4,5
5	Chemikálie a příbuzné výrobky jinde neuvedené	21,7	28,8	47,5	59,4	78,6	89,1	105,4	112,6	119,7	139,1	151,0	148,4	164,4	194,8	201,5	219,1	248,5	247,1
6	Tržní výrobky tříděné hlavně podle materiálu	19,9	30,1	70,5	91,3	134,2	145,9	166,8	193,7	205,0	257,9	280,1	273,0	289,8	360,8	374,3	428,5	500,2	474,5
7	Stroje a dopravní prostředky	67,6	119	162,2	180,2	247,1	286,9	330,1	354,1	383,3	496,7	584,4	561,7	616,3	739,9	736,9	870,7	1.028,0	994,8
8	Průmysl. spotř. zboží	15,7	26,9	52,9	63,1	78,7	87,1	95,0	100,4	112,2	128,3	139,9	140,0	152,7	190,7	200,0	221,5	241,7	251,3
9	Komodity a předměty obchodu jinde nezatříděné	0,3	0,1	1,8	0,6	0,6	0,3	0,3	0,4	0,3	0,4	0,3	0,3	0,4	0,8	1,3	1,1	1,3	2,0

Pramen: Český statistický úřad. Časové řady. Česká republika od roku 1989 v číslech. [on-line]

Příloha 8 Obchod se zbožím třídy SITC 7 v mld. Kč, běžné ceny

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Vývoz	71,0	62,9	122,6	130,7	171,3	197,2	264,0	339,0	385,4	498,4	599,7	623,0	687,2	876,1	949,2	1 141,7	1 343,4	1331,0
Dovoz	67,6	119,3	162,2	180,2	247,1	286,9	330,1	354,1	383,3	496,7	584,4	561,7	616,3	739,9	736,9	870,7	1 028,0	994,8
Bilance	3,4	-56,4	-39,6	-49,5	-75,8	-89,7	-66,1	-15,1	2,1	1,7	15,3	61,3	70,9	136,2	212,3	271,0	315,4	336,2

Pramen: Český statistický úřad. Časové řady. Česká republika od roku 1989 v číslech.[on-line]. Vlastní výpočty

